

Dr.
Mustafa SALEPSağlık Bakanlığı, Şube Müdürü,
mustafasalep1980@gmail.comORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6560-7629>Başvuruda bulundu. Kabul edildi.
Applied Accepted

Eser Geçmişi / Article Past: 01/03/2022 10/03/2022

Araştırma Makalesi

DOI: <http://dx.doi.org/10.21551/jhf.1081304>

Research Paper

Orjinal Makale / Original Paper

İtalya'nın Yayılmacı Dış Politikasının İki Savaş Arası Dönemde Türk-İtalyan İlişkilerine Etkisi

The Implications of Italy's Expansionary Foreign Policy on Turkish-Italian Relations in the Inter-War Period

Öz

Akdeniz, tarih boyunca coğrafi ve stratejik önemini korumuş denizlerden biridir. Asya, Afrika ve Avrupa kıtalarının ortasında yer alan Akdeniz, boğazlarla bu konumunu kuvvetlendirmiştir. Bu çalışmada, Akdeniz'de bulunan iki önemli devletten Türkiye ve İtalya'nın iki dünya savaşı arasındaki siyasi ilişkilerinin değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu değerlendirme ile her iki devlette yaşanan rejim değişikliklerinin dış politikalarına yansımaları incelenmek istenmiştir. Bir tarafta totaliter idare usulü ile İtalya, diğer tarafta cumhuriyet yönetim sistemi ile Türkiye yer almıştır. Çalışma ile her iki devletin siyasi, askeri ve ekonomik ilişkilerini doğrudan etkileyen adalar meselesinin tarihi seyri, silahlanma, askeri faaliyetler ve ticari ilişkilerin ortaya çıkarmış olduğu politik ikilem irdelenmiş olacaktır. Çalışmada birincil elden kaynaklar ve ilgili diğer çalışmalar, konu bütünlüğünü sağlayacak şekilde değerlendirilmiştir.

Birinci Dünya Savaşı'nın ortaya çıkarmış olduğu ekonomik, siyasi ve sosyal sorunların doğrudan etkilediği Türkiye'nin ve İtalya'nın siyasi ilişkileri, tarihi dinamikler ve uluslararası dengeler doğrultusunda gelişmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nın sonuçları yeni bir savaşın hazırlığına neden olmuştur. Savaştan istediği sonucu elde edemeyen devletlerin hızla silahlanması, güvensizliği körüklemiştir. Savaş sonrasında İtalya'da faşistlerin iktidara gelişi, yayılmacı bir dış politikayı güçlendirmiştir. Türkiye ise Birinci Dünya Savaşı sonrasında yeni bir bağımsızlık savaşı gerçekleştirmiş ve bağımsızlığını yabancı devletlere kabul ettirmiştir. Savaşlarda maddi kayıplar yanında önemli miktarda insan kaybının olduğu düşünüldüğünde bu dönemin oldukça sıkıntılı geçtiği söylenebilir. Bu süreçte birçok sorunla karşı karşıya kalan Türkiye'nin ve İtalya'nın birbirleri ile ilişkileri de bu sorunlardan bağımsız gelişmemiştir. Bu çalışma ile güvensizlik ortamının hızla yükseldiği bir dönemde Türkiye-İtalya ilişkilerinin temel özellikleri ortaya konulmak istenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türk-İtalyan İlişkileri, Oniki Ada, Akdeniz, Silahlanma, Güvensizlik.

ATIF: SALEP Mustafa, "İtalya'nın Yayılmacı Dış Politikasının İki Savaş Arası Dönemde Türk-İtalyan İlişkilerine Etkisi", *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 8/1 (Mart 2022), s. (114-147)

CITE: SALEP Mustafa, "The Implications of Italy's Expansionary Foreign Policy on Turkish-Italian Relations in the Inter-War Period", *Journal of History and Future*, 8/1 (March 2022), pp. (114-147)

Screened Turnitin

Abstract

The Mediterranean is one of the seas that has preserved its geographical and strategic importance throughout history. Located in the middle of the Asian, African and European continents, the Mediterranean has strengthened this position with important straits. The study aims to evaluate the political relations of Turkey and Italy, two important states in the Mediterranean, throughout the two world wars. The study aims to examine the implications of the regime changes in both states on their foreign policies through analyses on this particular era. On the one hand, Italy with the totalitarian administration method, and on the other hand, Turkey with the republican administration system. On the one hand, there is Italy, which is governed by the authoritarian rule, and on the other, Turkey, which is governed by the Republic. This study aims to examine the historical course of the island issue, which directly affects the political, military and economic relations of both states, and the political dilemma created by armament, military activities and commercial relations. In the study, primary sources and other related studies were evaluated in a way to ensure the integrity of the subject.

The political relations of Turkey and Italy, which were directly affected by the economic, political and social problems caused by the First World War, developed in line with historical dynamics and international balances. The outcomes of the First World War laid the groundwork for a new war. The rapid armament of the states, which could not obtain their desired outcomes from the war, fueled insecurity. The change of power in post-war era brought about an expansionist foreign policy in Italy. Turkey, on the other hand, waged a new war of independence after the First World War and made foreign states accept its independence. Given a significant number of human loss in addition to the material losses in the wars, it can be said that this period was quite troubled for Turkey. The relations between Turkey and Italy, which both faced many problems throughout this process, were not exempt from these problems. With this study, it is aimed to reveal the basic features of Turkey-Italy relations at a time when the atmosphere of insecurity was rapidly increasing.

Keywords: Turkish-Italian Relations, Dodecanese, Mediterranean, Armament, Insecurity

Giriş

Devletlerin coğrafi konumları siyasi, askerî ve ekonomik ilişkilerini doğrudan etkileyen önemli bir unsurdur. Türkiye ile İtalya arasındaki tarihi ilişkiler de her iki devletin coğrafi konumlarından etkilenmiştir. İki Savaş Arası Dönemdeki Türk-İtalyan ilişkilerinin temel özelliklerini incelediğimiz bu çalışmaya esas olmak üzere, İtalya'yı ve Osmanlı Devleti'ni Birinci Dünya Savaşı'na getiren tarihi süreci kısaca değerlendirmek yararlı olacaktır. 18. yüzyıl sonunda oldukça parçalı bir görüntü içerisinde olan İtalya'da 14 farklı yönetim hüküm sürmüştür. Bu dönem için İtalya'yı siyasi birliği olan bir devlet yerine coğrafi bir yer olarak tanımlamak daha doğru bir değerlendirme olacaktır. Sonraki yüzyılda ise İtalya, bölünmüşlükten kurtulmayı başarmıştır. Bu kapsamda İtalya'daki devletlerden gelen temsilcilerle oluşturulmuş olan İtalyan Parlamentosu 18 Şubat 1861'de Torino'da açılmıştır. 17 Mart 1861'de kabul edilmiş olan bir kanunla Piyemonte

Kralı II. Victor-Emmanuel, İtalya Kralı ilan edilmiştir¹. Böylece İtalya, 1861 yılında birliğini tesis etmiş ve Avrupa’da yeni bir siyasi güç olarak ortaya çıkmıştır.

Avrupa devletlerinin sömürge toprağı elde etme yarışı, birliğini tamamlamış olan İtalya’yı da etkisinde bırakmıştır. Bu kapsamda İtalya, 1894’te Habeşistan’a savaş ilan etmiş, ancak 1896’da ağır bir yenilgi almıştır. Habeşistan’daki yenilgiden sonra İtalya, bu sefer kendine daha yakın topraklara yönelmiştir. Osmanlı Devleti’nin ve Avrupa devletlerinin siyasi durumlarını birlikte değerlendiren İtalya, hem artan nüfusu için uygun bir yer hem de bir sömürge olarak Trablusgarp’ı ele geçirmek için fırsat kollamaya başlamıştır². İtalya’da 1911 yılı Mart ayında dördüncü kez iktidara gelmiş olan Başbakan Giolitti, sosyalistlerin taleplerine uygun bazı yenilikler gerçekleştirmiş, milliyetçilerin taleplerine de cevap vermek gerektiğini düşünmüştür. Milliyetçiler, İtalya’nın eski Roma’nın Akdeniz’deki siyasi gücüne kavuşmasını istemektedirler. Katolikler de Trablusgarp’ın Osmanlı toprağı olması nedeniyle, işgal edilmesini hilale karşı bir mücadele olarak değerlendirmiş ve desteklemişlerdir. Bu nedenle Krallığın ilan edilmesinin 50. yıldönümü olan 1911 yılında büyük bir milli heyecan oluşturulmak istenmiştir³.

Osmanlı Devleti’nin “hasta adam” olarak nitelendirildiğı bir dönemde büyük emperyalist devletler, Osmanlı toprakları üzerine hesaplar yapmaya başlamışlardır. Bu kapsamda Fransa ile İtalya arasında yapılmış olan 1900 ve 1902 antlaşmalarında Trablusgarp, İtalya’ya bırakılmıştır. Fransa’nın 24 Nisan 1911’de Fas’a girmesi ve akabinde Almanya’nın 23 Eylül 1911’de Agadir Limanı’ndan ayrılması ile Fas üzerindeki hâkimiyet tamamen Fransa’ya geçmiştir. Bunun üzerine İtalya, yapmış olduğı mezkûr antlaşmalar ve farklı bir gelişmeyle de karşılaşmak istememesi nedeniyle harekete geçmeye karar vermiştir⁴. İtalya’nın Trablusgarp için yapmış olduğı askeri hazırlıklardan rahatsızlık duyan Osmanlı Devleti, bu rahatsızlığını 20 Eylül 1911 tarihli yazı ile Büyükelçiliğe bildirmiştir. Nihayet İtalya, 28 Eylül 1911 tarihinde Osmanlı Devleti’ne vermiş olduğı notada Trablusgarp’ın ve Bingazi’nin gelişmesi için hiçbir tedbir alınmadığını, Trablusgarp’tan İtalya’nın meşru faaliyetlerine daima düşmanlık beslendiğini, İtalyan konsolos ve memurlarının Osmanlı askerleri ve memurları tarafından İtalya aleyhine tahrik edildiğini iddia etmiş, Trablusgarp’ı ve Bingazi’yi işgal etme kararı aldığını belirtmiştir. Osmanlı Devleti de 29 Eylül 1911 tarihli cevabi notasında iddialara açıklama getirmiş ve isnatları reddetmiştir. Ayrıca, işgale girişilmemesi halinde İtalya’ya iktisadi imtiyaz verilebileceğini vurgulamıştır. Ancak İtalya, aynı gün Osmanlı Devleti’ne savaş ilan etmiştir⁵. Böylece, 29 Eylül 1911’de Trablusgarp kıyıları İtalyan donanması tarafından işgal edilmiştir⁶. İtalya’daki işçilerin ve sosyalistlerin karşı çıkmasına rağmen gerçekleştirilmiş olan bu işgal, İtalya’nın yayılmacı

1 Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*, TTK Basımevi, Ankara 1999, s. 11, 297.

2 Jeremy Black, *Kısa İtalya Tarihi*, Çev. Ekin Duru, Say Yayınları, İstanbul 2020, s. 181-182.

3 Hale Şıvgın, *Trablusgarp Savaşı ve 1911-1912 Türk-İtalyan İlişkileri*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, TTK Basımevi, Ankara 1989, s. 18-19.

4 Şıvgın, *age*, s. 21-23.

5 Şıvgın, *age*, s. 32, 35-37; Feroz Ahmad, *İttihat ve Terakki (1908-1914)*, Çev. Nuran Yavuz, Kaynak Yayınları, İstanbul 2010, s. 101; Sina Akşin, “Siyasal Tarih (1908-1923)”, *Türkiye Tarihi-4 (Çağdaş Türkiye 1908-1980)*, Yayın Yönetmeni: Sina Akşin, Cem Yayınevi, İstanbul 2011, s. 37.

6 İsmet Görgülü, *On Yıllık Harbin Kadrosu 1912-1922 (Balkan-Birinci Dünya ve İstiklal Harbi)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014, s. 263.

bir dış politikayı benimsediğini göstermiştir.

Trablus, 30 Eylül 1911'de ablukaya alınmış ve 6 Ekim'de ise buranın işgali tamamlanmıştır. 4 Ekim'de Tobruk, 8 Ekim'de Derne işgali başlatılmıştır. 20 Ekim'de de Bingazi işgal edilmiştir⁷. Osmanlı Devleti, İtalya'nın Akdeniz'e çıkışı kapaması nedeniyle deniz yoluyla İtalya'ya yardım gönderememiştir. Karadan Mısır üzerinden de asker gönderilememesi üzerine Osmanlı Devleti, halkı örgütlemek amacıyla seçkin bazı subaylarını gönüllülük esasına göre Trablusgarp'a göndermiştir. Türk subayları ile işbirliği yapan yerli halkın direnişi nedeniyle İtalya, iç bölgelerde yeterince başarılı olamamıştır⁸. Bu başarısızlığın yanı sıra İtalya, 1912 yılı Ocak ayı başında aynı zamanda Trablusgarp'taki iki üst düzey komutanı arasında çıkan ihtilafı meşgul olmak durumunda kalmıştır⁹. 29 Ocak 1912 tarihli Paris kaynaklı başka bir haberde ise Osmanlı askerlerinin Ayn Zara'da İtalyanlar üzerine hücum ettikleri, İtalyanların ise Osmanlı askerlerine zarar verdiği belirtilmiştir. Ancak, bu haber Tanin gazetesi tarafından şüpheli bir bilgi olarak değerlendirilmiştir¹⁰. Bütün bu bilgiler, İtalya açısından Trablusgarp işgalinde her şeyin yolunda gitmediğini göstermiştir.

Trablusgarp içlerine giremeyen İtalya, Osmanlı Devleti'ni barışa zorlamak için Avrupa devletlerini aracı yapmak istemiştir¹¹. Bu nedenle büyük devletler 16 Nisan 1912'de Osmanlı Devleti'nden barış hakkındaki düşüncesini sormuştur. 18 Nisan'da ise İtalyanlar Çanakkale'ye başarısız bir saldırı düzenlemişlerdir. Çanakkale saldırısını geri püskürten Osmanlı Devleti ise barış hakkındaki düşüncesini beş Avrupa devletine 23 Nisan 1912'de bildirmiştir. Buna göre İtalya'nın Trablus'u ve Bingazi'yi ilhaktan vazgeçmesi ile askerlerini geri çekmesi halinde barış yapacağını belirtmiştir. Avrupa devletlerinin aracılığından herhangi bir başarı elde edemeyen İtalya, savaş alanını genişleterek Osmanlı Devleti'ni Trablusgarp'tan uzaklaştırmak istemiştir. Bu kapsamda 5 Mayıs 1912'de başlatılmış olan Rodos işgali 16 Mayıs'ta tamamlanmıştır. 9 Mayıs'ta Herke, 12 Mayıs'ta Kerpe, Kaşot, İncirli, İlyaki, Leros, Patmos ve Kilimli 16 Mayıs'ta Liptos, 19 Mayıs'ta Sömbeki, 20 Mayıs'ta ise İstanköy işgal edilerek Rodos'un ve Oniki Ada'nın işgali tamamlanmıştır¹². Trablusgarp başta olmak üzere adaların işgali, payitahtta halkın heyecanını artırmış, sokaklarda gösteriler ve mitingler yapılarak protestolar gerçekleştirilmiştir¹³.

Osmanlı Devleti bir taraftan İtalya'nın işgalleri ile uğraşırken, diğer taraftan Balkan sorunu ile karşı karşıya kalmıştır. Karadağ'ın 7 Ekim 1912'de, Bulgaristan ve Sırbistan'ın ise 17 Ekim'de Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmeleri üzerine¹⁴, 18 Ekim 1912 tarihinde İtalya ile İsviçre'nin Lozan şehrinin Ouchy (Uşi) semtinde Uşi Antlaşması'nı (I. Lozan Antlaşması) imzalamıştır. Bu antlaşma ile Osmanlı Devleti, Trablusgarp vilayeti ile Bingazi Sancağı'nı İtalya'ya bırakmıştır. Antlaşmaya göre Osmanlı Devleti Trablusgarp'tan ve

7 Şıvgın, *age*, s. 65.

8 Ahmad, *age*, s. 126; Görgülü, *age*, s. 263; Şıvgın, *age*, s. 85.

9 Tanin, 11 Ocak 1912 (29 Kanunuevvel 1327), s. 1.

10 Tanin, 31 Ocak 1912 (18 Kanunusani 1327), s. 1.

11 Fahir Armaoğlu, *Türk Siyasi Tarihi*, 6. Baskı, Kronik Kitapları, İstanbul 2021, s. 128.

12 Şıvgın, *age*, s. 102-104, 106-08; Görgülü, *age*, s. 263; Armaoğlu, *Türk Siyasi...*, s. 128.

13 M. Zekeriya Sertel, *Hatırladıklarım*, Yaylacık Matbaası, İstanbul 1968, s. 20.

14 Armaoğlu, *Türk Siyasi...*, s. 129-130.

Bingazi'den askerlerini çekecek, buna mukabil İtalya da Rodos ve Oniki Ada'yı tahliye edecektir¹⁵. Osmanlı Halifesi ile Trablusgarp Müslümanları arasındaki bağlantıyı sağlamak amacıyla Osmanlı Padişahına “kadı” atama yetkisi verilmiştir¹⁶. Antlaşma sonrasında İtalya, Osmanlı askerlerinin Trablusgarp'ı ve Bingazi'yi tam olarak boşaltmadıkları gerekçesi ile Rodos'u ve Oniki Ada'yı terk etmemiş, Balkan Savaşı nedeniyle adaların Yunanistan'a geçmemesi için savaş sonuna kadar İtalya'da kalması kararlaştırılmıştır. Nihayet Osmanlı Devleti, 1913 yılında Rodos'un ve Oniki Ada'nın boşaltılmasını İtalya'dan istemiştir. İtalya ise Trablusgarp'ta halen Osmanlı askeri bulunduğunu ileri sürerek adaları boşaltmamıştır. Trablusgarp'ta asker bulunmadığının kanıtlanması üzerine, bu sefer Osmanlı Devleti'nden Antalya bölgesinde demiryolu ve liman yapım imtiyazı istemiştir¹⁷. Diğer taraftan Trablusgarp'ta İtalyanlara karşı direnişler ise Birinci Dünya Savaşı'na kadar yer yer devam etmiştir¹⁸.

İtalya, Uşi Antlaşması hükümlerine rağmen Rodos'u ve Oniki Ada'yı boşaltmadığı gibi Batı ve Güneybatı Anadolu'ya yönelik yayılmacı arzular beslemeye başlamıştır. Bu konuda Osmanlı Devleti'nden imtiyaz talebinde bulunmuştur. 1913 yılında ise Antalya'da konsolosluk açmış, bu dönemde başta Antalya olmak üzere Güneybatı Anadolu'da İtalyan “*arkeoloji heyeti*” tarafından çalışmalar yapılmıştır. Bu heyetin başında bulunan Roberto Paribeni'nin göndermiş olduğu mektupta arkeoloji dışında bölgenin diğer özellikleri ile ilgili bilgiler vermiş olması, İtalya'nın bu bölgeye ayrı bir önem verdiğini göstermiştir¹⁹. İtalya Milli Misyoner Cemiyeti ise 1913 yılı Ekim ayında Antalya'da sağlık ocağı, dispanser, rahip ve rahibe okulları açmıştır²⁰. Açılan sağlık tesislerinde yerli halk parasız muayene ve tedavi edilmiş, halka bedava ilaç dağıtılmıştır. Sivrisinekler nedeniyle sıtmanın yaygın olduğunu tespit eden İtalyanlar bol miktarda kinin²¹ dağıtmışlar, sıtma ile mücadelede halka yardımcı olmuşlardır. Diğer taraftan İtalyan rahip ve rahibeleri ile halkı etkileme siyasetine ağırlık verilmiş, halk içinde dostluk, muhabbet ve merhamet duyguları kuvvetli tutulmuştur. Fakir mahallerde ise bahşişler ve hediyeler dağıtılmıştır²². Ayrıca, Antalya'da İtalyanlar tarafından açılmış olan “*emlak ve ikraz (borç) sandığı*” ile rehine emlak ve arazi karşılığında halka borç verilmesi işlemi yapılmıştır. Bu işlem için formalitelerin kaldırılarak halka kolaylık sağlandığı algısı oluşturulmuştur. Ancak, ipotek ve rehine bırakılan malın İtalyan mülkiyetine geçirilmesi amaçlanmıştır²³. İtalyanlar tarafından Antalya ve çevresinde uygulanmış olan bu politika ile halkın gönlü kazanılmak istenmiş ve böylece İtalyan hâkimiyetinin kurulması amaçlanmıştır.

15 Şıvgın, *age*, s. 146; Armaoğlu, *Türk Siyasi...*, s. 129-130.

16 Ahmad, *age*, s. 142.

17 Armaoğlu, *age*, s. 131-132.

18 Görgülü, *age*, s. 263.

19 Mevlüt Çelebi, *Milli Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 2002, s. 5-6.

20 Çelebi, *age*, s. 8.

21 Cinchona ağacının kabuğundan elde edilen kinin maddesi, hem sıtma ile mücadelede hem de sıtmayla ilgili ilaçların geliştirilmesinde kullanılmıştır.

22 Dâniş Remzi Korok, “Antalya ve İtalya (18 Ay İtalyan işgali altında)”, *Yeni Sabah*, 11 Mart 1941, s. 2.

23 Dâniş Remzi Korok, “Antalya ve İtalya (18 Ay İtalyan işgali altında)”, *Yeni Sabah*, 12 Mart 1941, s. 2.

Birinci Dünya Savaşı ve Sonrasında Yaşanan Siyasi Gelişmeler

Birinci Dünya Savaşı, itilaf ve ittifak şeklinde blok oluşturmuş olan devletler arasında gerçekleşmiştir. İtalya, savaş başladıktan sonra itilaf devletleri ile bir gizli antlaşma imzalamıştır. Osmanlı Devleti'nden toprak elde etmek amacıyla 26 Nisan 1915 tarihinde imzalamış olduğu Londra Antlaşması ile İtalya, taraf değiştirmiş ve itilaf devletleri safına geçmiştir²⁴. İngiltere, Fransa, Rusya ve İtalya arasında gizli olarak imzalanmış olan bu antlaşmanın 8. maddesi ile İtalya'nın Oniki Ada ve Trablusgarp üzerindeki egemenliği kabul edilmiş, Uşi Antlaşması ile Trablusgarp'ta Osmanlı Padişahına tanınmış olan hakların İtalya'ya geçmesi, 9. maddesi ile de Antalya bölgesinin İtalya'ya ayrılması kararlaştırılmıştır. Ayrıca, Alman sömürgelerinden de İtalya'ya toprak sözü verilmiştir²⁵. Yapmış olduğu gizli antlaşma ile itilaf devletleri yanında savaşa girme kararı alan İtalya, Osmanlı Devleti'ne 21 Ağustos 1915'te savaş ilan etmiştir²⁶. Aynı dönemde Trablusgarp halkı İtalyanlara karşı mücadeleye devam etmiş, iç bölgelerden İtalyanları uzaklaştırmıştır. Osmanlı Devleti ise 15 Ekim 1915'te Trablusgarp'ı yeniden ilhak ettiğini açıklamıştır²⁷. Ancak, bu ilhak Trablusgarp'ı yeniden Türk toprağı haline getirememiştir. Rodos ve Oniki Ada konusunda sürekli oyalayıcı bir yaklaşım sergilemiş olan İtalya, adaları tahliye etmek yerine kalıcılığı sağlayacak adımlar atmıştır²⁸. Bütün bu gelişmeler, Trablusgarp'ın ve adaların Türklerin elinden çıkışına birer basamak oluşturmuştur.

İtalya, müttefiki İngiltere ve Fransa'nın sadece kendisi ile değil diğer devletlerle de gizli antlaşmalar yaptığını öğrenince, Londra Antlaşması ile İtalya'ya verilmesi öngörülen yerler konusunda daha kuvvetli bir teminat için çalışmalara başlamıştır²⁹. Bu kapsamda İngiltere, Fransa ve İtalya arasında 19-21 Nisan 1917 tarihleri arasında yapılan gizli görüşmeler neticesinde “*St. Jean de Maurienne Antlaşması*” imzalanmıştır. Bu antlaşma ile İtalya, 1916 yılında İngiltere, Fransa ve Rusya arasında yapılmış olan antlaşmaları kabul etmiştir. Buna karşılık ise Mersin hariç olmak üzere Antalya, Konya, Aydın ve İzmir çevresi İtalya'ya verilmektedir³⁰. Bu bölgelerin İtalya'ya söz verilmiş olması, Doğu Akdeniz'de İtalya'nın geniş alanlara nüfuz edebileceği anlamı taşımaktadır. Bu da İtalya'nın ittifaka sıkı sıkıya bağlanmasını sağlamıştır. Ancak İngiltere, antlaşmanın geçerli olabilmesi için Rusya'nın da antlaşmayı onaylamasına dair bir madde ekletmiştir³¹. Böyle bir hüküm ise

24 Sina Akşin, *Kısa Türkiye Tarihi*, 23. Basım, Türkiye İş Bankası Yayını, İstanbul 2017, s. 102.

25 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923) Kamuoyu ve Dış Politika*, Çevirenler: Nevin Özkan-Durdu Kundakçı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2003, s. 20-21; Paul Dumont, *Mustafa Kemal*, Çeviren: Zeki Çelikkol, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara 1999, s. 13; Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, 13. Baskı, Alkım Yayınları, İstanbul 2000, s. 171; Sevtap Demirci, *Belgelerle Lozan (Tatlik-Strateji-Diplomatik Mücadele 1922-1923)*, Çeviri: Mehmet Morali, Alfa Yayınları, İstanbul 2013, s. 29; Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, Cilt: 1, MEB Yayınları, İstanbul 1991, s. 152-153.

26 Grassi, *age*, s. 21.

27 Görgülü, *age*, s. 263.

28 Armaoğlu, *Türk Siyasi...*, s. 133.

29 Grassi, *age*, s. 22.

30 Ramazan Tosun, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi (Kuruluş Dönemi)*, İkinci Baskı, Erciyes Üniversitesi Yayını, Kayseri 1997, s. 114; Armaoğlu, *20. Yüzyıl...*, s. 171; Tansel, *age*, s. 154.

31 Grassi, *age*, s. 22.

daha sonra İngiltere'nin işine yaramıştır.

Birinci Dünya Savaşı, iki blok halinde başlamış olmakla birlikte birçok cephede çok sayıda devletin katılımı ile devam etmiştir. Toplamda dört yıl üç ay sürmüş olan savaş, insanlığa oldukça ağır bedeller ödetmiştir. Maddi kayıplar yanında milyonlarca insan hayatını kaybetmiştir. Savaşta başarılı olan İtilaf devletleri, yenilgiye uğramış olan ittifak devletleri ile ateşkes antlaşması ve sonrasında da barış antlaşmaları imzalamışlardır. Osmanlı Devleti ile itilaf devletleri arasında 27 Ekim 1918'de Midilli'nin Mondros limanında başlayan ve beş oturum sürmüş olan toplantılar neticesinde Mondros Ateşkes Antlaşması imzalanmıştır³². Heyetler halinde Rauf Bey ve Amiral Calthorpe'un yapmış oldukları görüşmelerde önceden hazırlanmış olan metnin Türk heyeti tarafından ya kabulü ya da reddedilmesi istenmiştir. Metnin oldukça ağır olduğunu gören Osmanlı delegasyonu, durumu İstanbul'a bildirmiştir. Mütareke metninin çok ağır olduğu, metnin tetkikine izin verildiği ancak müzakeresinin kabul edilmediği, çok küçük bazı değişiklikler dışında metnin değiştirilmesine izin verilmediği, Calthorpe'un ateşkesi imzalatmaya memur edildiği, antlaşmanın imzalanmaması durumunda İstanbul'un işgali ile şartların daha da ağır olabileceği belirtilmiştir. Payitahttan gelen 11 maddelik talimatta ise İstanbul'un mütarekenin 7. maddesi kapsamı dışında tutulması ve istihkâmların işgalinde İtalya ve özellikle Yunan askerlerinin bulundurulmaması, İngiltere ve Fransa yanında Türk birliklerinin olması gibi talimatlar yer almıştır. Bu teklifler ise itilaf devletleri tarafından kabul edilmemiştir³³. Nihayet Mondros Ateşkes Antlaşması, şartları oldukça ağır olmakla birlikte 30 Ekim 1918 tarihinde taraflarca imzalanmıştır.

Amiral Calthorpe'un Mondros'ta Türk heyetine vermiş olduğu imzalı taahhütler uygulanmamıştır. 13 Kasım 1918'de 22 İngiliz, 12 Fransız, 17 İtalyan ve 4 Yunan savaş gemisi İstanbul Dolmabahçe'de demirlemiştir³⁴. Bu dönemde İngiltere ve Fransa siyasi menfaatleri açısından İtalya'ya karşı bir yaklaşım ortaya koymuşlardır. Bu kapsamda 17 Kasım 1918'de yüksek komiser olarak İstanbul'a gönderilmiş olan İtalyan Diplomat Kont Sforza, İtalyan askeri birliğinin Anadolu'da bulunması için çalışmalara başlamıştır. Her iki devlet İtalyan askeri varlığını istememekle birlikte, az sayıda bir İtalyan birliğinin 1919 yılı Ocak ayında İstanbul'a girmesine izin vermişlerdir³⁵. Savaş sonrasında İngiltere'nin ve Fransa'nın İtalya'ya karşı yaklaşımlarında meydana gelmiş olan değişme, her üç devletin siyasi ilişkilerini doğrudan etkilemiştir.

Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda Yunanistan'ın da Batı Anadolu topraklarını talep etmesi, Yunanistan'la İtalya'yı karşı karşıya getirmiştir. Bu kapsamda Yunanistan, Paris Barış Konferansı öncesinde 30 Aralık 1918'de hazırlamış olduğu memorandumda

32 Tansel, *age*, s. 23.

33 30 Ekim 1918 tarihli müzakereler sırasında Amiral Calthorpe, akşama kadar mütarekenin ya imzalanması ya da reddedilmesini istemiştir. İstanbul'dan telgrafa cevap bekleyen Türk delegasyonu cevap gelmeden Mondros Mütarekesi'ni imzalamışlardır. Ateşkes antlaşması hükümleri oldukça ağır olmasına rağmen Amiral Calthorpe'un imzalamış olduğu başka bir belgede istihkâmların işgalinde İngilizler ve Fransızlar dışında diğer devletlere ait askerlerin olmayacağı ve işgal sırasında Türk birliklerinin de bulundurulmasını İngiliz idaresinin kabul ettiğini beyan etmiş olması Rauf Bey'i mutlu eden bir yaklaşım olmuştur. Tansel, *age*, s. 24-25.

34 Tansel, *age*, s. 55.

35 Grassi, *age*, s. 34-35.

Meis Adası ile Marmara Denizi'nin batısında kalan Anadolu topraklarının Yunanistan'a bırakılmasını istemiştir. Batı Anadolu'nun Yunanistan'a verileceği yönündeki haberler üzerine İzmir'de Aralık 1918'de İtalyanlar ve Rumlar arasında bayrak meselesinden bir çatışma yaşanmıştır³⁶. Bu tarihten sonra her iki devlet sık sık karşı karşıya gelmiştir. Diğer taraftan ateşkes antlaşması sonrasında barış şartlarını müzakere etmek için bir konferans düzenlenmiştir. Bu bağlamda 18 Ocak 1919'da ilk toplantısı yapılmış olan Paris Barış Konferansı'nda en çok konuşulan konulardan biri Yunanistan'a verilmesi planlanan Osmanlı toprakları meselesi olmuştur. Yunanistan'ın istemiş olduğu topraklar, gizli antlaşmalarla İtalya'ya söz verilmiş olan topraklardır. Ancak, Yunanistan'a sempati duyan İngiltere'nin bu Konferansta İtalya yerine "Büyük Yunanistan" hayalini desteklediği anlaşılmaktadır³⁷. 1919 yılının Şubat ile Mayıs ayları arasında da Yunanistan'la çeşitli görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu toplantılarda Anadolu'nun paylaşımı ve askeri işgalin şartları görüşülmüştür. İtalya'nın nüfuz alanında ise sık sık değişikliğe gidildiği anlaşılmaktadır. Bu değişikliklerde İngiltere'nin ve Fransa'nın İtalya'ya karşı görüş birliği içerisinde olmaları etkili olmuştur³⁸. Anadolu toprakları üzerindeki emperyalist talepler, politik çatışmaları da beraberinde getirmiştir.

Mondros Ateşkes Antlaşması sonrasında itilaf devletleri Anadolu'da belirlemiş oldukları nüfuz bölgelerini işgal etmeye başlamışlardır. Bu kapsamda İtalya, uzun süredir hayalini kurmuş olduğu Antalya ve çevresi için harekete geçmiştir. Antalya limanında demirlemiş olan İtalyan filosu, 28 Mart 1919 günü öğle vaktinde 400 askerini karaya çıkarmıştır. Bu askerler İtalyan tebaasını himaye etmek amacıyla, İtalyan okullarının ve kiliselerinin etrafına yerleştirilmişlerdir. Karaya çıkış, akşama kadar devam etmiştir. Çıkarmada ihtiyatlı bir usul belirlenmiş ve herhangi bir toplumsal tepkiyle karşılaşmamıştır. Bu olay 176. Alay Komutanı Vehbi Bey tarafından 57. Fırka Komutanı Şefik Bey'e bildirilmiştir. Şefik Bey de Kolordu Komutanlığına göndermiş olduğu telgrafta şunları belirtmiştir: "*Biraz evvel 176'ncı alay kumandanlığından aldığım bir şifrede meşum bir işgal hadisesine daha muttali oldum. Bugün zevalden sonra İtalyan Bahriye Miralayı Cano Aleksandro ve maiyeti efradı tarafından Antalya işgal edilmiş bulunuyor. Bera-yı malumat keyfiyeti arz eyler emirlerinize muntazırım efendim.*"³⁹

İngiltere ve Fransa ile ilişkileri bu dönemde iyi olmayan İtalya, 1919 yılı Mayıs ayı başında doğrudan Konya ve Menderes vadisini işgal etme kararı almıştır.⁴⁰ Buna mukabil müttefik devletler de İtalya aleyhine girişimlerde bulunmuşlardır. Llyod George 5 Mayıs 1919'da Üçler Konseyi'nde İtalyanların Akdeniz'deki hareketliliğinden şüphelendiğini, gizlice yapacakları bir saldırı ile Anadolu'da istedikleri yerleri ele geçirebileceğini söyleyerek İzmir'in işgali hakkının Yunanistan'a tanınmasını istemiş, bu teklif Fransa ve Amerika tarafından kabul edilmiştir. Bu karardan sonra, Yunanistan'ın İzmir'i nasıl işgal

36 Tansel, *age*, s. 160, 162.

37 Tansel, *age*, s. 155-156.

38 Grassi, *age*, s. 42.

39 Dâniş Remzi Korok, "Antalya ve İtalya (18 Ay İtalyan işgali altında)", *Yeni Sabah*, 21 Mart 1941, s. 2.

40 İtalyanların Anadolu'da ısrarla istemiş oldukları yerlerden biri de Ereğli kömür havzası olmuştur. Grassi, *age*, s. 48, 73.

edeceği konusu planlanmaya başlamıştır.⁴¹ Yunanistan'ın İzmir'i işgal etmesi durumunda Türk kamuoyunun şiddetli tepki göstereceğine dair raporlar ise görmezlikten gelinmiştir.

İtalya, Antalya'dan sonra Güneybatı Anadolu'da belirlenmiş olan diğer şehirleri de işgal etmeye devam etmiştir. Bu bağlamda Mayıs 1919'dan Eylül 1919'a kadar İtalya'nın Anadolu'daki asker sayısı 17 bine ulaşmıştır⁴². İşgaller sonrasında da İtalya, daha önce uygulamış olduğu halka ılımlı ve sempatik yaklaşarak bölgeye nüfuz etme politikasını sürdürmüştür. Bu kapsamda okul, hastane gibi teşkilatlarla İtalyan propagandası en ücra noktalara kadar taşınmıştır. Antalya, Konya, Muğla, Burdur, Fethiye, Kuşadası, Marmaris, Bodrum, Söke, Güllük, Milas, Çine, Bucak, Koçarlı sağlık ocakları oluşturulmuş, buralarda İtalyan doktorlar görev yapmışlardır⁴³. İtalyan doktorlarının halka olumlu yaklaşımı, ücretsiz muayenelerin gerçekleştirilmesi gibi faaliyetler bu bölgede halkın İtalyanlara bakışını doğrudan etkilemiştir.

Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan sonra Osmanlı Devleti ile 10 Ağustos 1920 tarihinde Sevr Barış Antlaşması imzalanmıştır. Hükümleri oldukça ağır olan bu antlaşma, Milli Mücadele'de gösterilen başarı üzerine uygulanmamıştır. Sevr Barış Antlaşması ile Antalya, Silifke, Niğde, Aksaray, Akşehir, Afyon, Balıkesir, Aydın ve Muğla İtalyan nüfuz bölgesi olarak belirlenmiştir⁴⁴. İzmir ve çevresi gizli antlaşmalarla İtalya'ya söz verilmişti. Ancak, 1919 yılında bu bölgenin Yunanistan tarafından işgaline izin verilmiştir. Bu nedenle Yunanistan ve İtalya nüfuz bölgelerinde çeşitli anlaşmazlıklar ortaya çıkmıştır. İngiltere'nin ve Fransa'nın Batı Anadolu'da Yunanistan lehine bir politika belirlemesi, Milli Mücadele döneminde İtalya'nın Türklere sempati duymasına aracılık etmiştir. Hatta bu dönemde Yunanistan ve İngiltere, İtalya'nın Türklere silah sağladığını belirterek çeşitli ithamlarda bulunmuşlardır⁴⁵. Bu kapsamda Milli Mücadele'de Türkler tarafından İtalya'dan alınmış olan silahlar, zaferin kazanılmasında etkili olmuştur⁴⁶.

1919 yılında İtalyan diplomasisi ve kamuoyu Milli Mücadele yanlısı bir eğilimde iken, 1922 yılından itibaren ise bu durum biraz zedelenmiştir. Bir süreliğine Türk yanlısı bir politika yürütmüş olan İtalya, müttefik devletlerden de tamamen kopmamıştır⁴⁷. Milli Mücadele döneminde İtalya'nın Anadolu'ya ve Türklere yaklaşmasında önemli bir başka unsur ise ekonomik imtiyazlar meselesi olmuştur. Londra Konferansı'nda Sevr Barış Antlaşması küçük bazı değişikliklerle Türk heyetine kabul ettirilmek istenmiştir. Ancak Türk heyeti bunu kabul etmemiştir. Konferans sonrasında İtalyan Temsilcisi Sforza ile Ankara Hükümeti Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey arasında Londra'da 12 Mart 1921'de altı maddelik bir antlaşma imzalanmıştır. Bu antlaşma ile İtalya ekonomik ayrıcalıklar elde etmiş, Ereğli maden işletmelerinin Türk-İtalyan şirketine verilmesi öngörülmüştür. İtalya ayrıca İzmir ve Trakya'nın iadesi konusunda destek sağlayacağını belirtmiş, barış

41 Tansel, *age*, s. 165-166.

42 Grassi, *age*, s. 61.

43 Çelebi, *age*, s. 152-153.

44 Akşin, *age*, s. 153.

45 Çelebi, *age*, s. 265; Grassi, *age*, s. 62; Tosun, *age*, s. 124.

46 Çelebi, *age*, s. 425.

47 Grassi, *age*, s. 219, 226.

antlaşması ile İtalyan askeri birliklerinin Anadolu'dan çekileceğini vurgulamıştır⁴⁸. Bekir Sami Bey tarafından imzalanmış olan bu antlaşma, TBMM tarafından kabul edilmemiştir. İtalya Hükümeti ile Ankara Hükümeti arasındaki iyi ilişkilere bir örnek de 1921 yılı Ekim ayına aittir. Görüşmeler yapmak üzere 24 Ekim 1921'de Ankara'ya gelmiş olan Mösyö Alberto Tuozzi, belirlenmiş olan Türk yetkililer tarafından güzel bir şekilde karşılanmıştır. Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde, Türkiye'nin meşru davasını Batılı devletler içinde ilk olarak kabul eden ve bunu Antalya'yı tahliye ederek göstermiş olan İtalya Hükümeti'nin bir temsilcisinin Ankara'ya gelişinden duyulan memnuniyet dile getirilmiştir.⁴⁹ Türk-İtalyan ilişkilerinin bu dönemde ılımlı bir atmosferde sürdürüldüğü anlaşılmaktadır.

İtalya'nın Yayılmacılık Politikası ve Türk-İtalyan İlişkileri

İtalya, 1861'den 1915'e kadar harcamış olduğu paranın iki katını Birinci Dünya Savaşı'nda üç yılda harcamıştır. Ayrıca, savaş sonrasında ortaya çıkmış olan ekonomik buhran, İtalya'da anarşiyi artırmıştır. Aşırı milliyetçi gruplar ise ülkeyi bu durumdan kurtaracak ve siyasal istikrarı sağlayacak güçlü bir lider arayışına girmişlerdir⁵⁰. Savaş döneminde ortaya çıkmış olan ekonomik buhran Türk-İtalyan ilişkilerine de yansımıştır. Bu bağlamda İtalya, Anadolu'dan çekilirken Türkiye'yi ekonomik açıdan nüfuzu altına almak istemiştir. Ancak, bu talebe Ankara Hükümeti tarafından ihtiyatla yaklaşmıştır⁵¹. Tam bu esnada milliyetçi İtalyanlar, aradıkları gücü faşizmde ve lideri Benito Mussolini'de bulmuşlardır⁵². Mussolini'nin 30 Ekim 1922'de İtalya Kralı tarafından Başbakanlığa getirilmesi, İtalya için yeni bir dönemin başlangıcı olarak değerlendirilebilir⁵³. İktidara geldikten sonra Mussolini, muhalefeti ortadan kaldırmış ve merkezi hükümeti güçlendirmiştir. Aynı zamanda, Eski Roma İmparatorluğu'nu yeniden ihya etmek için emperyalist politikalar izlemeye başlamıştır⁵⁴. Bu dönemde Roma İmparatorluğu'na dair yapılmış olan açıklamalar, İtalya'nın Doğu Akdeniz'e yönelik emperyalist bir politika uygulanacağını göstermiştir⁵⁵. Akdeniz'de Roma İmparatorluğu'nu yeniden kurma hayali, özellikle İtalyan milliyetçilerini heyecana sürüklemiştir⁵⁶.

Türkiye'nin Mudanya Mütarekesi'nden sonra barış görüşmelerine odaklanması, İtalya'daki siyasi gelişmeleri yeterince izleyememesine neden olmuştur. İtalya'daki iktidar değişikliğine dair Türk kamuoyunda olumlu veya olumsuz herhangi bir değerlendirme yapılmamıştır. Başbakanlığa getirilmiş olan Mussolini'nin beyanatları ise yakından takip edilmiştir. Beyanatlardan hareketle, İtalya'nın Avrupalı devletler ile yakın dostluk ilişkisi

48 Grassi, *age*, s. 142.

49 *Hakimiyet-i Milliye*, 25 Teşrinievvel 1337 (25 Ekim 1921), s. 1.

50 Oral Sander, *Siyasi Tarih (1918-1994)*, 16. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara 2007, s. 23-24.

51 Armaoğlu, *20. Yüzyıl...*, s. 327.

52 Sander, *age*, s. 25.

53 Mustafa Salep, "İtalya'da Faşizmin İktidara Gelişi ile Mussolini'nin Siyasi ve İktisadi Politikaları", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 9, Sayı: 123, Aralık 2021, s. 302.

54 Sander, *age*, s. 25.

55 Armaoğlu, *Türk Siyasi...*, s. 134.

56 Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam*, Cilt: 2, İkinci Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul 1968, s. 91.

içerisinde olacağına dair bir beklentinin oluştuğu anlaşılmaktadır. Mussolini'nin Paris, Londra ve Brüksel'e gideceğini açıklaması, bu konudaki beklentiye artıran bir beyanat olarak değerlendirilmiştir. İtalya'daki iktidar değişikliğinin ilk günlerinde Türkiye aleyhine bir beyanat verilmemiş olmakla birlikte, Türkiye'deki önemli iç siyasi gelişmelerin yaşandığı bir dönemde İtalya'nın barış konferansı görüşmelerinin bir an önce başlatılmasını istemesi, fırsattan yararlanma düşüncesine bir işaret olarak yorumlanmıştır⁵⁷. İtalya'nın barış konferansı görüşmelerindeki aceleciliği, diplomaside İtalya'ya karşı tereddütlü bir düşüncenin kuvvetlenmesine neden olmuştur.

Lozan görüşmeleri başlamadan önce İsmet Paşa (İnönü), Mussolini ile bir görüşme gerçekleştirmiştir. Bu görüşmede sulhtan bahseden İnönü, anlaşma sağlanamaması ve İngiltere'nin savaşa devam etmesi durumunda İtalya'nın nasıl hareket edeceğini öğrenmek istemiştir. Bu görüşmede İnönü, Mussolini'den İtalya'nın müttefiklerle birlikte hareket etmeyeceği izlenimi edindiğini belirtmiştir. İnönü, adalar meselesini de Mussolini'ye sormuştur. Bu konunun kapanmış bir konu olduğunu belirten Mussolini, yeniden açılmasını istemediğini belirtmiştir⁵⁸. Lozan Barış Antlaşması görüşmeleri esnasında İtalya, müttefik devletlerle birlikte hareket etmiştir. Ancak, TBMM Hükümeti ile Milli Mücadele dönemindeki bağlantısını kullanarak bazı ekonomik avantajlar elde etmeyi arzulamıştır⁵⁹. Görüşmelerde İtalya, kapitülasyonlara yoğunlaşmış ve özellikle adli kapitülasyonlar üzerinde durmuştur⁶⁰. Lozan görüşmelerini değerlendiren Curzon ise Mussolini'nin dışişleri konusunda oldukça cahil olduğunu ve konular hakkında yeterli bilgiye sahip olmadığını belirtmiştir. Curzon'un Lozan'daki izlenimine göre İtalyanların, vatandaşlarına gösterecekleri bazı avantajlar elde etmeleri durumunda fazla zorluk çıkarmayacaklarını düşünmüştür. Bu avantajların ise Oniki Ada ve bazı iktisadi imtiyazlar olduğunu belirtmiştir⁶¹.

Türkiye, bir taraftan Lozan görüşmelerini sürdürmekte, diğer taraftan siyasi gelişmeleri yakından takip etmektedir. 1923 yılı Şubat ayında İtalya Senatosu'nda bir konuşma yapan Mussolini, İtalya'nın Adriyatik Denizi'nde ebediyen kalamayacağını belirtmiş, Akdeniz'i işaret etmiştir. Bu konuşmada Mussolini'nin Akdeniz'i bir İtalyan denizi gibi gördüğü anlaşılmaktadır⁶². Mussolini'nin genişleme alanı olarak özellikle Doğu Akdeniz'i göstermesi, imparatorluk hayali görmesi Türk-İtalyan ilişkilerinin gelişimini engellediği gibi⁶³, Akdeniz'de egemenlik hakları bulunan diğer devletleri de önemli derecede rahatsız etmiştir. Bu açıklama aynı zamanda faşist İtalya'nın yayılcılık politikasının açık bir göstergesi olmuştur. Diğer taraftan Rodos ve Oniki Ada konusunda İtalya'nın Türkiye'yi oyalayıcı politikası, Türk-İtalyan ilişkilerini doğrudan etkileyen diğer bir konu olmuştur⁶⁴.

57 Ramazan Erhan Güllü, "Benito Mussolini'nin İtalya'da İktidara Gelişinin Türk Kamuoyuna Yansıması", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl: 11, Sayı: 22, Güz 2015, s. 309-315.

58 İsmet İnönü, *Hatıralar*, Yayın Hazırlayan: Sabahattin Sele, 3. Basım, Bilgi Yayınevi, Ankara 2009, s. 327-328.

59 Çelebi, *age*, s. 425.

60 Ersin Müezzinoğlu, "İtalya İle İlişkiler", *Ana Hatları İle Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası*, Editörler: Ersin Müezzinoğlu, Latif Pınar, İsmail Şahin, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul 2019, s. 294.

61 Demirci, *age*, s. 70-71.

62 Armaoğlu, *20. Yüzyıl...*, s. 173.

63 Tosun, *age*, s. 124; Armaoğlu, *20. Yüzyıl...*, s. 327-328.

64 Papuçular, *age*, s. 28.

Bu dönemde İtalyan dış politikasının yönünü belirleyen en önemli iç faktörün aşırı ulusçuluk cereyanı olduğu söylenebilir.

24 Temmuz 1923'te imzalanmış olan Lozan Barış Antlaşması'nın 15. maddesinde, İtalyan işgalinde bulunan Astampalya (Astropalia), Rodos (Rhodes), Kalki (Carki), Skarpanto Kazos (Casso), Piskopis (Tilos), Misiros (Misyro), Kalimos (Kalymnos), Leros, Patmos, Lipsos (Lipso), Sömbeki (Simi) ve İstanköy (Kosk) adaları ile bunlara tabi adacıklar ve Meis (Castellorizo) Adası İtalya'ya verilmiştir.⁶⁵ Bu arada Oniki Ada olarak tanımlanan yerdeki ada sayısının aslında 14 olduğu, küçük adacıklar da dâhil edildiğinde bu sayının 20'ye ulaştığı anlaşılmaktadır.⁶⁶ Diğer taraftan Lozan Barış Antlaşması'nın 22. maddesi ile Türkiye, Uşi Antlaşması'na göre Trablusgarp (Libya) üzerindeki bütün hak ve ayrıcalıklarının kalktığını kabul etmiştir.⁶⁷ Uşi Antlaşması'na göre Rodos'u ve Oniki Ada'yı terk etmesi gereken İtalya, farklı bir antlaşma ile bu adaları eline geçirmeyi başarmıştır.

Lozan'dan sonra da Oniki Ada konusunun sürekli tartışılan bir konu olduğu söylenebilir. Mezku adalar İtalya egemenliğine bırakılmış olmasına rağmen İngiltere, Akdeniz'deki güç dengeleri için Oniki Ada'nın Yunanistan'a verilmesini istemektedir. Bu nedenle İngiltere, konuyla ilgili zaman zaman gündem oluşturmuştur. İtalya Başbakanı Mussolini ise bu konunun Lozan'da kapandığını belirtmiştir. Basına yapmış olduğu açıklamalarda İtalya'nın adalardan vazgeçmeyeceğini belirtmiş, vazgeçmesi halinde durumun Türkiye lehine olacağını söyleyerek İngiltere'ye karşı stratejik bir yaklaşım ortaya koymuştur. Böylece, İngiltere'nin Oniki Ada konusundaki ısrarından vazgeçmesi ümit edilmiştir.⁶⁸

Lozan sonrasında Türk-İtalyan ilişkilerine bakıldığında, ilişkilerin seyrini ağırlıklı olarak liderlerin söylemleri belirlemiştir. Türkiye'nin Roma Elçiliğinden 8 Eylül 1923 tarihinde gönderilmiş olan telgrafta İtalya Başbakanı Mussolini'nin vermiş olduğu bir mülakatta, Türkiye ile yakın bir münasebet içerisinde olmayı arzuladığından bahsedilmiştir. Bu mülakatta Mussolini'nin Lozan Barış Antlaşması'nı sonraki hafta bir emirname ile onaylattıracağını, Ankara'ya ise bir büyükelçi göndereceğini belirttiği aktarılmıştır. Telgrafta ayrıca Mussolini'nin imzaladığı bir itimatnamenin takdim edileceği de belirtilmiştir.⁶⁹ Lozan Barış Antlaşması'ndan hemen sonra Mussolini'nin Türkiye'ye yönelik vermiş olduğu ılımlı mesajları, Türk Hükümeti tarafından olumlu karşılanmış olmakla birlikte, sonraki adımları da yakından takip edilmiştir.

Adalar konusunun ilgili devletler gündeminden hiç düşmediği görülmektedir. Lozan sonrası dönemde İtalya'nın adalardaki faaliyetlerini artırdığı ve çeşitli hazırlıklar yaptığı istihbarat raporlarına yansımıştır. Dâhiliye Vekâleti tarafından 1 Haziran 1924 tarihinde Başbakanlığa gönderilmiş olan istihbarat raporunda İtalyanların Rodos başta olmak üzere adalardaki faaliyetlerine yer verilmiştir. İzmir kaynaklı bilgilerde Rodos Adası'ndaki

65 Dışişleri Bakanlığı Araştırma ve Siyaset Planlama Genel Müdürlüğü, *Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl Lozan (1922-1923)*, Ankara 1973, s. 179.

66 Armaoğlu, *Türk Siyasi...*, s. 125.

67 Dışişleri Bakanlığı Araştırma ve Siyaset Planlama Genel Müdürlüğü, *age*, s. 43, 181; *Lozan Barış Konferansı (Tutanaklar Belgeler)*, Çeviren: Seha L. Meray, Takım: I, Cilt: 4, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No: 331, Ankara 2018, s. 31.

68 Papuççular, *age*, s. 42.

69 BCA, Fon Kodu: 030.10 Yer No: 236.594.7

İtalyan taburu için bin kişilik yeni bir askeri birliğin adaya getirildiği ve talimleri ile meşgul olduğu belirtilmiştir⁷⁰. Yine, aynı tarihli İzmir Müstahkem Kumandanlığından gönderilen şifreli telgrafta, Mersin'den Rodos'a uğrayan bir Türk vapurundaki süvariden edinilen bilgiler aktarılmıştır. Buna göre Rodos'a gerekenden fazla, yeni bin beş yüz İtalyan askerinin geldiği, buradaki asker sayısının on beş bine çıkarılacağı belirtilmiştir. Diğer taraftan Leros Adası'ndaki kömür depolarının genişletilip güçlendirildiği ve diğer adalara kömürlerin buradan gönderildiği yönünde bilgiler verilmiştir⁷¹. Dâhiliye Vekâletinin 7 Haziran 1924 tarihli yazısında da, istihbarat bilgileri paylaşılmıştır. Bu bilgilerde İtalyanların adalara yığınaklar yaptıkları belirtilmiş, konuyla ilgili detaylar iki madde halinde açıklanmıştır⁷².

Adaların stratejik konumu, İtalya dışındaki diğer bölge devletlerinin de bu bölge ile yakından ilgilenmesine neden olmuştur. Mussolini, Lozan görüşmelerinde adaların silahsızlandırılması konusunda mektup teatisi imzalamış olmasına rağmen, İtalya egemenliğindeki adaların silahlandırılmasına yönelik planlı bir politika yürütmüştür. Önemli gördüğü adaları silahlandırmaya başlamış, Leros'taki Porto Laki Limanı'nı İtalyan donanması için üs olarak planlamış, büyük hangarlar inşa ettirmiştir. Durumun Lozan'da netleşmesinden sonra İtalyanlar tarafından adalardaki asker sayısı sürekli olarak artırılmıştır. Buna mukabil Türkiye de adaların karşı sınırında çeşitli hazırlıklar yapmıştır⁷³. Bütün bu bilgilerden hareketle, İtalya'nın Akdeniz'deki hedefleri için önemli gördüğü adaları silahlandırmaya devam edeceği ve genişleme hayallerinin merkezi olarak değerlendireceği anlaşılmıştır.

İngiltere ve İtalya arasında 1924 yılı Aralık ayından sonra yapılan görüşmeler, Musul ve Oniki Ada konusunda Türkiye karşıtı bir politika üzerine inşa edilmiştir. İngiltere, Musul'da istediği sonucu elde etmek için İtalya'yı baskı unsuru olarak kullanmak isterken, İtalya da Akdeniz'deki hâkimiyetini güçlendirmek istemiştir. Bu görüşmeler üzerine İtalya'nın Türkiye'ye karşı bir savaş planı dahi yaptığı anlaşılmaktadır. Her iki devletin menfaatleri bir süre birlikteliklerini sağlamıştır. İkili işbirliğine 1925 yılında darbeye iktidara gelmiş olan Yunanlı General Pangalos da dâhil olmuştur. Musul sorununun 1926 yılında çözülmesi üzerine ise İngiltere, politika değişikliğine gitmiş ve İtalya'nın Anadolu'ya saldırı planına karşı çıkmıştır⁷⁴. Bu durum, devletlerin ulusal çıkarlarına göre politika belirlediklerinin en açık örneği olmuştur.

İtalya tarafından 1924 yılında adalarda yürütülmüş olan faaliyetler 1925 yılında da hızlı bir şekilde devam ettirilmiştir. Dâhiliye Vekâleti'nin 16 Nisan 1925 tarihli istihbarat bilgi notunda, İtalyanlar tarafından Rodos Adası'nda altı ay önce başlatılmış olan kışla ve hastane inşaatlarının tamamlanması için büyük çaba sarf edildiği, Leros Adası'na da askeri mühimmat sevk edildiği belirtilmiştir⁷⁵. Gelen istihbarat raporlarından adalarda siyasi çalışmaların da yapıldığı anlaşılmaktadır. Dâhiliye Vekâleti'nin 21 Temmuz 1925

70 BCA, Fon Kodu: 30.10 Yer No: 236.594.12, 1-2, Belge Tarihi: 01.06.1924

71 BCA, Fon Kodu: 30.10 Yer No: 236.594.15, 1-2, Belge Tarihi: 02.06.1924

72 BCA, Fon Kodu: 30.10 Yer No: 101.653.19, Belge Tarihi: 07.06.1924

73 Papuççular, *age*, s. 46-47.

74 Papuççular, *age*, s. 51-52.

75 BCA, Fon Kodu: 30.10 Yer No: 253.708.35, Belge Tarihi: 16.04.1925

tarihli istihbarat yazısında, Rodos'taki İtalyanların Gazi Paşa ve Türk Hükümeti aleyhine propagandalar yaptıkları belirtilmiştir⁷⁶. Bu da adalardaki hazırlıkların ağırlıklı olarak Türkiye aleyhine yapıldığına bir işaret sayılabilir.

Hariciye Vekâleti'nin 9 Temmuz 1927 tarihli yazısında ise, Ankara ve İstanbul'u ziyaret etmesi planlanan İtalyan heyeti hakkında bilgiler verilmiştir. Roma Türk Büyükelçiliği tarafından 24 Haziran 1927 tarihinde gönderilmiş olan yazıda, Türkiye'yi ziyaret edecek olan İtalyan heyetinin iyi karşılanmasının iki devlet arasındaki dostluğun bir tezahürü olacağı belirtilmiştir. Bu ziyaret planı ve elçilik değerlendirmesi İtalyan kamuoyunda Türk-İtalyan ilişkilerinin iyi seyretmesi yönünde bir beklentinin olduğunu göstermektedir⁷⁷. Mussolini'nin Türkiye ile ilgili düşüncelerine dair bir bilgi de Atina'dan gelmiştir. Atina Türk Elçiliğinin 18 Kasım 1927 tarihli yazısında, Türk Elçisinin Yunanistan Dışişleri Bakanını ziyareti esnasında İtalya Elçisi Arlona ile karşılaşması ve aralarında geçen konuşmadan bahsedilmiştir. Arlona, Mussolini İtalya'sının Türkiye siyasetinin 1923 yılı Mussolini İtalya'sı Türkiye siyaseti olmadığını belirtmiştir. İtalya'nın şu andaki siyasetinin her iki hükümetin şerefi ve Akdeniz'deki ortak menfaatlerin gerektirdiği bir siyaset olduğunu belirtmiştir⁷⁸. İtalya'nın Yunanistan Elçisi Arlona'nın vermiş olduğu bu bilgiler, İtalya'daki siyasi atmosferin Türkiye ile iyi ilişkiler yürütülmesi şekline dönüştüğünü göstermektedir.

Türkiye'nin bu dönemde İtalya'daki gelişmeleri yakından takip ettiği, özellikle Akdeniz politikasına dair bütün ipuçlarını değerlendirdiği anlaşılmaktadır⁷⁹. Buna mukabil İtalya da Türkiye'nin hem iç hem de dış politikasını yakından takip etmiştir. Türkiye'deki bütün gelişmeler İtalyan Hükümeti yanında İtalyan basını tarafından da dikkatle takip edilmiş ve gelişmeler yorumlanmıştır. Bu kapsamda Türkiye'de 28 Ekim 1927 tarihinde yapılmış olan nüfus sayımı, İtalya basın ve haber ajansları tarafından yakından izlenmiştir. Nüfus sayımı sonuçları da yabancı bir devlet gözü ile dikkatlice yorumlanmıştır. Özellikle nüfusun yüzde doksan beşinin Türk ırkından müteşekkil olmasının birliği ve beraberliği göstermesi bakımından dikkat çekici olduğu, Avrupa'daki güçlü devletlerin tek bir ırktan oluşmadıkları ve Türkiye gibi bir bütünlük oluşturmadıkları belirtilmiştir⁸⁰. Birlik ve beraberlik içerisinde bulunan bir nüfusun güç ve başarı anlamına geldiği düşünüldüğünde, İtalyanların Türkiye'nin nüfus yapısından ve özelliklerinden etkilendiği ifade edilebilir.

Türkiye-İtalya Arasında Yapılan Antlaşmalar ve Siyasi İlişkilere Tesiri

Türkiye ve İtalya arasında 1928 yılında imzalanmış olan bir tarafsızlık antlaşması, iki devlet arasındaki ilişkilerin resmi yönünü belirlemiştir. 30 Mayıs 1928 tarihinde imzalanmış olan "*Hakem, Adem-i Tecavüz ve Bitaraflık Antlaşması*" ile taraflar diğerinin aleyhine yapılacak olan siyasi ve ekonomik antlaşmalara katılmayacaklarını kabul etmişlerdir. İtalya'nın Akdeniz'de yayılmacı bir politika belirlemesi, adaları askeri birliklerle ve

76 BCA, Fon Kodu: 30.10 Yer No: 236.596.6, 1-2, Belge Tarihi: 22.07.1925

77 BCA, Fon Kodu: 30.10 Yer No: 236.596.12, 1-2, Belge Tarihi: 09.07.1927

78 BCA, Fon Kodu: 030.10 Yer No: 236.596.20, 1-2.

79 İtalyan velihtının 11 Nisan 1928 tarihinde yapmış olduğu Rodos ziyareti ve konuyla ilgili gelişmeler Başbakanlığa bildirilmiştir. BCA, Fon Kodu: 30.10 Yer No: 236.596.24, Belge Tarihi: 28.04.1928

80 BCA, Fon Kodu: 30.10 Yer No: 24.134.11, 1-2, Belge Tarihi: 05.12.1927

yığınaklarla takviye etmesi Türk-İtalyan ilişkilerinin tedbir üzerine kurgulanmasına neden olmuştu. Yaşanan siyasi ve askeri gelişmeler Türkiye'yi İtalya'ya karşı güvensizliğe sevk etmiş, ihtiyatlı yaklaşım ilişkilerin temel faktörü olmuştur. Hatta İtalya'nın güvensiz bu yaklaşımı, Türkiye'yi Balkanlarda diğer devletlerle işbirliğine yöneltmiştir. Nihayet 30 Mayıs 1928 tarihli saldırmazlık ve tarafsızlık antlaşması, Türkiye-İtalya ilişkilerinin bir süreliğine resmi güven üzerine kurulmasına aracılık etmiştir⁸¹.

Türkiye ile İtalya arasında imzalanmış olan 1928 tarihli antlaşmaya rağmen, özellikle adalar üzerinde kimi anlaşmazlıkların devam ettiği anlaşılmaktadır. Bu kapsamda, Bodrum'un hemen karşısında bulunan ve sahile 935 metre mesafedeki Kara Ada'nın İtalya'ya tâbi olduğuna dair iddialar üzerine, Dışişleri Bakanlığı bir nota vererek Lozan Antlaşması'nın 12. maddesine istinaden Kara Ada'nın Türk kara sularında bulunduğu belirtilmiş ve konuyla ilgili Başbakanlığa 9 Nisan 1929 tarihinde bir bilgilendirme yazısı gönderilmiştir⁸². Diğer taraftan Lozan Barış Antlaşması'nın 15. maddesine istinaden İtalya hâkimiyetine verilen adalar ile Anadolu sahili arasındaki adacıkların aidiyetinin Lahey Adalet Divanı'nca açıklanması hakkında 30 Mayıs 1929 tarihinde Ankara'da bir tahkimname hazırlanmıştır⁸³. Sekiz maddeden oluşan Tahkimname Türkiye Dışişleri Bakanı Dr. Tevfik Rüştü ve İtalyan Büyükelçisi Luca Orsini Baroni tarafından imzalanmıştır⁸⁴. Bu konunun çözümü böylece hakeme bırakılmıştır.

Türk-İtalyan iyi ilişkileri bağlamında Türkiye Hükümeti Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Bey, 3 Mayıs 1929'da Sofya'da İtalya Başbakanı Mussolini ile bir görüşme gerçekleştirmiştir. Bakan Tevfik Rüştü'nün vermiş olduğu bilgilerden Mussolini'nin Gazi Paşa ve İsmet Paşa'ya övgülerde bulunduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Mussolini, faşist İtalya'ya ve kendisine tam olarak güvenilmesini istemiş, her iki hükümetin dostluğundan bahsetmiştir⁸⁵. İktidara geldikten sonra çeşitli platformlarda İtalya'nın yayılcı hayallerinden bahseden Mussolini'nin dünya siyasetinde değişen dengeleri de dikkate alarak Türkiye ile ilişkilerini düzenlemeye yöneldiği anlaşılmaktadır. 30 Mayıs 1928 tarihli tarafsızlık antlaşması sonrasında Mussolini'nin bizzat Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Bey'e verdiği mesajların Türkiye'nin İtalya'ya duyduğu güvensizlik hissini ortadan kaldırmaya yönelik olduğu söylenebilir.

Türk-İtalyan iyi ilişkilerine katkı sağlayan bir diğer konu ise İtalyan deniz uçağı filusunun 1929 yılı Haziran ayında Türkiye'ye ziyaret gerçekleştirmiş olmasıdır. Ziyaretle ilgili planlar Mayıs ayında yapılmış, İtalya'ya ait 35 adet deniz bombardıman uçağının Taranto'dan Akdeniz seferine çıkacağı belirtilmiştir. Bu sefer sırasında uçakların Atina, İstanbul, Edirne, Odesa ve Köstence üzerinden geçeceği belirtilmiştir.⁸⁶ Bu kapsamda Taranto'dan 5 Haziran 1929'da hareket etmiş olan 35 deniz bombardıman uçağı, Atina'dan sonra 6 Haziran'da İstanbul'a gelmiştir. İtalyan filosu şehre ulaştığında top atışları ile

81 Cemil Koçak, "Siyasi Tarih (1923-1950)", *Türkiye Tarihi-4 (Çağdaş Türkiye 1908-1980)*, Yayın Yönetmeni: Sina Akşin, Cem Yayınevi, İstanbul 2011, s. 194-195; Armaoğlu, 20. *Yüzyıl...*, s. 328.

82 *BCA*, Fon Kodu: 30.10 Yer No: 236.596.28, 1, Belge Tarihi: 09.04.1929

83 *BCA*, Fon Kodu: 30.10 Yer No: 236.597.8, 1, Belge Tarihi: 30.06.1929

84 *BCA*, Fon Kodu: 30.10 Yer No: 237.598.1, 7, Belge Tarihi: 16.12.1929

85 *BCA*, Fon Kodu: 30.10 Yer No: 236.597.1, 1-2, Belge Tarihi: 03.05.1929

86 *Hakimiyeti Milliye*, 27 Mayıs 1929, s. 1.

selamlanmıştır. Filo İstanbul Valisi, Kolordu Komutanı, mülki ve askeri erkân tarafından karşılanmış, misafirler kalacakları yerlere götürülmüşlerdir.⁸⁷

İtalya Hava Müsteşarı M. Balbo, Cumhurbaşkanı ve Başbakanına bir telgraf göndermiştir. Cumhurbaşkanı'na göndermiş olduğu mesajda şunları söylemiştir: “*Boğaziçi sahillerine inince ilk düşüncem gerek kendimin ve gerek İtalyan tayyareciliğinin hissiyatı tazimkâranesini Türk milletinin sevgili Reisi olan Zatı Devletlerine arz etmek ve İtalya'ya samimi dostlukla merbut olan bu misafirperver ve güzel memlekette bulunmanın verdiği sevinci izhar eylemek olmuştur.*”⁸⁸ 15 Haziran'da İtalya tayyarecileri şerefine verilmiş olan yemeklerde de karşılıklı dostluk mesajları verilmiştir.⁸⁹

Türk-İtalyan ilişkileri diğer devletler basını tarafından da yakından takip edilmiştir. Bu kapsamda New York Times gazetesinin 7 Temmuz 1929 tarihli sayısında İtalyan uçaklarının İstanbul'u ziyaret etmeleri nedeniyle “*İtalya Türkiye'deki mevkiini takviye ediyor*” başlıklı bir makale kaleme alınmıştır. İtalyan General Pinedo refakatindeki 35 torpidör deniz tayyaresinin İstanbul'da alkışlarla karşılandığı belirtilmiştir. Türk ileri gelenlerin ziyarete gelenler şerefine verilen yemekte hazır bulunduğu belirtilmiştir. Gazete, bu ziyaretin silsile halinde devam edecek olan ziyaretlerin bir başlangıcı olduğunu belirtmiş, bu ziyaretle Doğu Akdeniz'in ve özellikle Türkiye'nin İtalyanlaştırılması hareketinin bir adımı olduğunu iddia etmiştir⁹⁰. Gazete bundan bir iki yıl öncesine kadar İtalya'nın Türklerin gözünde pek büyük olmadıklarını, bugün ise böyle telakki edilmediğini belirtmiştir. Bu konuda İngiltere'nin İtalya'yı arkaladığı da iddia edilmiştir⁹¹. Gazete, Mussolini'nin Türkiye ve Yunanistan ile “Uzlaşma ve Hakem Mukavelename” akdettiğini, şimdi de Türkiye ve Yunanistan arasında mevcut olan bir kısım sıkıntıları düzelterek üç taraflı bir mukavele imzalamaya çalıştığını belirtmiştir. Mussolini'nin bunu başaracağı da vurgulanmıştır. İstanbul'da birçok sektörde İtalyan bayrağının dalgalandığı belirtilmiş, İtalya'nın İstanbul'u kazanmaya başladığı ifade edilmiştir⁹².

New York Times, Türkiye'nin iki torpido bot için İtalya ile antlaşma imzaladığını vurgulanmıştır. İtalya'nın Türkiye'deki elçisi Baron Orsini'nin ülkenin en zeki diplomatlarından olduğu, Türkiye'deki İtalyan nüfuzunda oldukça tesirli ve çok sevilen bir insan olduğu belirtilmiştir. Diğer taraftan Mussolini'nin birkaç milyon fazla nüfusunu Türk arazisinde iskân etmek istediği ve bunun için de Antalya havalisinin uygun olacağı iddia edilmiştir. Gazete, çok geçmeden İtalyanların Türklerin teveccühünü kazanacağını, bu durumun diğer devletleri telaşa sevk edeceği ve özellikle İngiltere'nin kendi gösterdiği müsamahaya canının sıkılacağı savunulmuştur⁹³. New York Times'teki makalede, Türkiye-İtalya ilişkileri ile bağlantılı olarak Yunanistan ve İngiltere ilişkileri de değerlendirilmiştir. Türkiye ile İtalya arasında yapılmış olan tarafsızlık antlaşması sonrasında yaşanan gelişmelerin Türkiye'deki İtalyan nüfuzunu kuvvetlendirdiği belirtilmiş, iyi ilişkilerin

87 *Hakimiyeti Milliye*, 7 Haziran 1929, s. 1.

88 *Hakimiyeti Milliye*, 9 Haziran 1929, s. 1.

89 *Hakimiyeti Milliye*, 16 Haziran 1929, s. 1.

90 *BCA*, Fon Kodu: 30.10 Yer No: 236.597.12, 2, Belge Tarihi: 24.08.1929

91 *BCA*, Fon Kodu: 30.10 Yer No: 236.597.12, 3, Belge Tarihi: 24.08.1929

92 *BCA*, Fon Kodu: 30.10 Yer No: 236.597.12, 4, Belge Tarihi: 24.08.1929

93 *BCA*, Fon Kodu: 30.10 Yer No: 236.597.12, 5, Belge Tarihi: 24.08.1929

İngiltere’yi rahatsız edeceği vurgulanmıştır. Burada yapılan önemli tespitlerden biri de devletler arası ilişkilerde devleti temsil eden diplomatların iyi veya kötü ilişkilerde ne kadar etkili oldukları konusu olmuştur.

İtalya’nın etkili bürokratlarından biri olan Dışişleri Bakanı Dino Grandi⁹⁴, Roma Türk Büyükelçiliği kanalıyla Başbakan İsmet Paşa’ya 22 Eylül 1929 tarihinde bir mektup göndermiştir. Bu mektup, iyi ilişkilerin geliştirilmesine yönelik bir girişim olarak değerlendirilebilir⁹⁵. Diğer taraftan Dışişleri Bakanı Grandi’nin faaliyetleri Türkiye tarafından yakından takip edilmiştir. Bu bağlamda, Grandi’nin bir heyetle 27 Mart 1932 tarihinde Rodos’a gelişi ve buradaki programı da izlenmiştir. Rodos’ta bir dizi ziyaretlerde bulunan Grandi, muhacir iskânı için belirlenmiş olan Kalamine köyünü de ziyaret etmiştir. Bu köye İtalya’dan getirilmiş olan 50 aile iskân edilmiştir⁹⁶. İtalya’nın adalarda düzenli iskân siyaseti takip etmesi, Akdeniz siyasetinin bir parçası olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türkiye-İtalya iyi ilişkileri bağlamında Başbakan İsmet Paşa ve beraberindeki heyet, 1932 yılı Mayıs ayında İtalya’ya bir ziyaret gerçekleştirmişlerdir. Heyet, 25 Mayıs 1932 tarihinde Roma’da Başbakan Mussolini ve Dışişleri Bakanı Dino Grandi tarafından karşılanmıştır⁹⁷. 25 Mayıs günü meçhul asker anıtına çelenk konulmuş, ziyaretler esnasında İtalyan halkı Türk heyetini hararetli bir şekilde alkışlamışlardır. Aynı gün İtalya Kralı, Başbakan İsmet Paşa ve Dışişleri Bakanı Tevfik Rüşü Bey şerefine bir yemek vermiştir. 25 Mayıs’ta İsmet Paşa ve Mussolini bir saat süren bir görüşme gerçekleştirmiştir. Daha sonra Mussolini’nin İsmet Paşa’yı kaldığı otelde ziyaret ederek uzun bir görüşme gerçekleştirdiği anlaşılmaktadır. Bu görüşmede iki ülke arasında imzalanmış olan “*Dostluk, Uzlaşma ve Adli Çözüm Antlaşmasının*” beş yıl için yenilenmesi kararlaştırılmış, antlaşmanın uzatıldığına dair bir protokol imzalanmıştır. Aynı protokolda antlaşma süresi bittikten sonra imzalanmadan aynı süreyle uzatılması kararlaştırılmıştır⁹⁸. Başbakan İsmet Paşa ve beraberindeki Türk heyetinin 25-29 Mayıs 1932 tarihlerinde gerçekleştirmiş olduğu Roma ziyareti, iki devlet arasındaki ilişkileri kuvvetlendirmeye yönelik bir tecrübe oluşturmuştur. Ancak, İtalya’nın genişlemeye ve yayılmaya yönelik politikası, iyi dostluk ilişkilerinin sürekli olmasını engellemiştir.

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa, 1932 yılında yapmış olduğu bir değerlendirmede İtalya’nın Mussolini liderliğinde çok geliştiğini ve büyük bir kalkınma gerçekleştirdiğini belirtmiş, olası bir savaşta tarafsız kalması durumunda çok daha büyüyeceğini vurgulamıştır. Ancak, Mussolini’nin imparatorluk hayalleri ve genişlemeye yönelik arzuları, İtalya’nın

94 4 Haziran 1895’te doğmuş olan ve 21 Mayıs 1988’de hayatını kaybetmiş olan Dino Grandi, hukuk eğitimi almış, faşizmin yükselişinde ve çöküşünde görevler almıştır. Eylül 1929’da İtalya dışişleri bakanı olmuş ve bu görevini 1932 yılına kadar sürdürmüştür. 1932 yılı Temmuz ayında İngiltere Büyükelçisi olmuştur. 1938 yılında ise İtalya adalet bakanı olmuş, İtalya’nın İkinci Dünya Savaşı’na katılmasına karşı çıkmıştır. <https://www.britannica.com/biography/Dino-Grandi-conte-di-Mordano> (Erişim Tarihi: 21.11.2021)

95 BCA, Fon Kodu: 30.10 Yer No: 236.597.17, 1-2, Belge Tarihi: 07.10.1929; Papuççular, *age*, s. 95.

96 BCA, Fon Kodu: 30.10 Yer No: 237.599.16, Belge Tarihi: 30.03.1932

97 Mahmut Goloğlu, *Tek Partili Cumhuriyet (1931-1938)*, 2. Baskı, Türkiye İş Bankası Yayını, İstanbul 2017, s. 47.

98 Mevlüt Çelebi, “Başvekil İsmet Paşa’nın İtalya Seyahati”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt: XXII, Sayı: 2, Aralık 2007, s. 34-35.

savaş dışında kalmasına engel olmuştur⁹⁹. İtalya'nın emperyalist dış politikasının belirlenmesinde etkili olmuş olan Faşist Partisi, diğer ülkelerin siyasi partilerini de etkilemiştir. Bu kapsamda, Cumhuriyet Halk Fırkası Genel Sekreteri Recep Bey (Peker) de 1932 yılında Başbakan İsmet Paşa heyetinde yer alarak İtalya ziyaretinde bulunmuştur. Bu ziyaret esnasında Genel Sekreter Recep Bey, Faşist Partisi'nden etkilenmiştir. Peker, ülkeye döndükten sonra Faşist Partisi tüzüğüne ve programına uygun CHF tüzüğüne ve programında değişiklik yapılması önerisinde bulunmuştur. Ancak bu öneri, Mustafa Kemal Paşa tarafından kabul edilmemiştir¹⁰⁰.

Recep Peker'in 1934-35 yıllarında Ankara Hukuk Fakültesi ve İstanbul Üniversitesi'nde vermiş olduğu derslerde faşizme ait değerlendirmelerini burada belirtmek, konu bütünlüğüne katkı sağlamış olacaktır. Ona göre faşizm sınıf mücadelesini, beynelmilelçiliği, demokrasiyi, firkaları ve hürriyet sonucu ortaya çıkmış olan parlamentarizmi inkâr eden bir politik yoldur. Peker, faşizmle ilgili şunları söylemiştir: "...*Bu netice asırlar ve asırlar geçtikten sonra telakkilerin çok genişlemiş ve aydınlanmış olduğu Avrupa parçası üzerinde, bir kelime ile anlatılabilir ve aydınlanmış olduğu Avrupa parçası üzerinde, bir benzetişle denebilir ki; faşizm, 20. yüzyılda Sezarizm'in dirilişidir*"¹⁰¹. Bu değerlendirme ile Peker, Mussolini ile Sezar arasında bağlantı kurmakta ve İtalya'nın Roma İmparatorluğu ile özdeş bir politika yürüttüğünü vurgulamaktadır.

İki Savaş Arası Dönemde Türkiye-İtalya arasındaki ilişkiler çeşitli basın organları tarafından değerlendirilmiştir. Bu kapsamda, Rodos'ta yayımlanan "*Mesaggero di Rodi*" adlı gazetenin 11 Ağustos 1932 tarihli sayısında İtalya ve Türkiye üzerine bir makale yayımlanmıştır. Bu yazıda "*Echo de Parie*" gazetesinde İtalya'nın Anadolu'ya karşı gerçekleştireceği emellerini Rodos üzerinden yapacağına ve buranın bir merkez olarak kurgulandığına dair haberine yer verilmiş, her iki millet arasındaki dostane münasebetlerin takviyesi temenni edilmiştir. İlk Kemalist idareden itibaren İtalya'nın Türkiye'ye samimi bir nazarla baktığı, bazı büyük devletlerin tahriki ile Türkiye'de İtalya'ya karşı bir itimatsızlığın ortaya çıktığı, faşizmin mütecaviz ve savaş sergüzeştçisi olarak gösterildiği belirtilmiştir. Gazete, Türk-İtalyan dostluğunun 1926'da Barone Orsini'nin Ankara'da İtalyan elçisi olduğu dönemde samimi bir hale geldiğini, Mussolini'nin arzusu ile 1928'de Milano'da Mussolini ve Tefvik Rüştü Bey görüşmesinin gerçekleştirildiği ifade edilmiştir. Bu görüşmede Türkiye ile "*Dostluk ve Bitaraflık ve Hakem Muahedesinin*" imzalandığı vurgulanmıştır. Daha sonra Grandi ile Tefvik Rüştü Bey arasında ziyaretlerin gerçekleştirildiği, bunun ikinci bir samimi ilişki dönemini başlattığı, tek problemlili konunun Meis Adası olduğu ve bunun da halledildiği belirtilmiştir. İtalya'dan Türkiye'ye gönderilen ticari malların toplam değerinin 3 milyon 300 bin tona ulaştığı, İtalyan şirketlerinin sermaye miktarının 150 milyon liralık olduğu, bu açıdan Türkiye'nin doğuda birinci sırada yer aldığı belirtilmiştir. Türkiye'de okula, hastaneye veya farklı kurumlara sahip 20 bin İtalyalının olduğu vurgulanmıştır. Duce'nin Türkiye'de hürmetle anıldığı belirtilmiş, faşist yönetimin Türk-İtalyan dostluğuna zarar gelmemesi için gereken her şeyi yapmakta olduğu

99 Mahmut Goloğlu, *Milli Şef Dönemi (1939-1945)*, 2. Baskı, Türkiye İş Bankası Yayını, İstanbul 2017, s. 35-36.

100 Akşin, *age*, s. 214-215.

101 Recep Peker, *İnkılap Dersleri*, 4. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 1984, s. 50.

da açıklanmıştır¹⁰². Türkiye-İtalya iyi ilişkilerinin 1932 yılında İtalyan basınına yansması bu şekilde gerçekleşmiştir.

İtalyan basınında her ne kadar iyi ilişkilerin sürdürülmesinden bahsedilmiş olsa da İtalya'nın adalardaki siyasi ve askeri faaliyetleri hiç eksilmemiştir. Bu durum sadece Türkiye tarafından değil, diğer bölge devletleri tarafından da gözlemlenmiştir. Bu bağlamda, Atina ve Pire'de bulunan "On İki Ada Gençlik Cemiyeti" tarafından, İtalya'nın adalarda takip etmiş olduğu siyaseti protesto etmek için 21 Ekim 1933'te bir miting düzenlenmiştir¹⁰³. Mussolini 1934 yılında İtalyan Meclisi'nde yapmış olduğu konuşmada İtalya'nın eski gücüne ancak Asya ve Afrika topraklarını sınırlarına dâhil ederek ulaşacağını emperyalist bir yaklaşımla açıklamıştır. Bu açıklama, başta Türkiye olmak üzere ilgili devletlerin tepkisine neden olmuştur. Mussolini Türkiye'nin Avrupa ülkesi olduğunu söyleyerek tepkiyi azaltmak istemiştir¹⁰⁴. Hatta, Türkiye'nin kapsam dışında olduğunu bizzat Türk büyükelçisine açıklamak durumunda kalmıştır¹⁰⁵. Mussolini her ne kadar konuşmasını düzeltme yoluna gitmiş olsa da esas amacını birinci ağızdan açık etmiştir.

Mussolini'nin Doğu Akdeniz, Avrupa ve Anadolu üzerindeki yayılmacı politikası, Türkiye başta olmak üzere bölge devletlerini tedbir almaya sevk etmiştir. Bu bağlamda İtalya'nın Arnavutluk aracılığı ile Balkanlara uzanması, Yunanistan'ı endişeye sevk etmiştir. Balkanlarda İtalya'nın ve Almanya'nın benzer politikalar uygulaması, Bulgaristan'ın revizyonist politika yürütmesi¹⁰⁶, güvenlik arayışının bir sonucu olarak 1934 yılında Balkan devletlerini Balkan Paktı etrafında bir araya getirmiştir¹⁰⁷. Roma Büyükelçiliğinden 12 Ocak 1934 tarihinde gönderilmiş olan raporda, Türk büyükelçisinin Polonya elçisi ile yaptığı konuşmada Polonya elçisinin Türkiye'nin Balkan politikasının Türkiye-İtalya dostluk ilişkilerini bozduğuna dair sözleri üzerine Türk elçisi bu paktın iki devlet arasındaki ilişkiyi bozmadığı yönünde bir cevap vermiştir. Hatta bizzat Mussolini'nin kendisine Türkiye'nin Balkan politikasını anladığını ve bir itirazının olmadığını belirttiğini aktarmıştır¹⁰⁸. Mussolini her ne kadar Balkan devletlerinin güvenlik arzusuna yönelik politikalarını normal karşıladığını belirtmiş olsa da bu blokun İtalya'yı bir tehdit olarak gördüğünü de anlamıştır.

İtalya'nın artan nüfusuna uygun bir sömürge toprağı ve ham madde arayışı, Habeşistan'a yeniden yönelmesine neden olmuştur. Roma Büyükelçisi Hüseyin Ragıp Bey'in 13 Aralık 1934 tarihli telgrafında Roma'daki Habeşistan Maslahatgüzarının İtalyan Dışişleri Bakanından randevu talep ettiği, ancak Afrika işlerine bakan bir memur tarafından kabul edildiği belirtilmiştir. Maslahatgüzar Hükümetinin protestosunu bildirmiş, memur ise hadiseden Habeşistan'ın sorumlu olduğunu belirtmiş, protestonun kabul edilemeyeceğini ifade etmiştir¹⁰⁹. Bu örnek otoriter bir devletin diplomaside ortaya koymuş olduğu yaklaşımı

102 BCA, Fon Kodu: 30.10 Yer No: 237.600.7, 1-3, Belge Tarihi: 29.08.1932

103 BCA, Fon Kodu: 30.10 Yer No: 237.601.29, 1, Belge Tarihi: 14.11.1933

104 Papuççular, *age*, s. 99.

105 Akşin, *age*, s. 197-198.

106 Müezzinoğlu, "agm", s. 319.

107 Armaoğlu, *20. Yüzyıl...*, s. 174; Yücel Güçlü, *Eminence Grise Of The Turkish Foreign Service: Numan Menemencioğlu*, Ankara 2002, s. 45.

108 BCA, Fon Kodu: 30.10 Yer No: 226.525.20, 1, Belge Tarihi: 12.01.1934

109 BCA, Fon Kodu: 30.10 Yer No: 238.605.15, 2, Belge Tarihi: 27.12.1934

göstermesi bakımından önemlidir. Nihayet İtalya, 5 Ekim 1935'te Habeşistan'a saldırmış ve Mayıs 1936'da Başkentini geçirerek Habeşistan işgalini tamamlamıştır. Böylece İtalya Kralı, Habeşistan Kralı unvanını almıştır. İşgal üzerine Milletler Cemiyeti İtalya'ya yaptırım kararı almış olsa da bu karar istenen düzeyde uygulanamamıştır. Büyük devletler İtalya ile ticari ilişkilere devam etmişlerdir¹¹⁰. Türkiye ise İtalya'ya uygulamış olduğu yaptırımları 15 Temmuz 1936'da kaldırmıştır¹¹¹.

İtalya'nın Habeşistan'ı işgali Almanya ile yakın bir işbirliği içerisine girmesini sağlamıştır. İtalya'nın Akdeniz'de deniz aşırı bir güce ulaşması Avrupa devletlerinin desteğine ihtiyaç doğurmuştur. İngiltere'nin buna karşı çıkması ve Fransa ile ilişkilerin de zayıflaması İtalya'yı Almanya'ya yakınlaştırmıştır. Bu yakınlaşma sonucunda, 1936 yılı Ekim ayında Berlin-Roma Mihveri kurulmuştur¹¹². İtalya'nın hem Habeşistan'a saldırması hem de Almanya ile mihver oluşturması Türkiye'nin İngiltere'ye ve Fransa'ya yakınlaşmasına aracılık etmiştir¹¹³.

Roma'da yayımlanan “*Il Giornale D'Italia*” gazetesinin 27 Ağustos 1935 tarihli sayısında “*Türkiye'nin aldığı tavırlar*” başlıklı bir yazı kaleme alınmıştır. Bu yazıda Türkiye'nin Habeşistan konusunda İtalya'ya karşı almış olduğu zıt tavrın anlamsız olduğu vurgulanmıştır. Gazeteye göre Türkiye'nin Habeş kıtasında herhangi bir menfaati bulunmamaktadır. Türkiye'nin Müslüman dünyasını temsil etmeyi düşünmediği vurgulanan yazıda, Türkiye'nin Akdeniz havzasında güven ve emniyet içerisinde yaşamasında ve Avrupa devletleri ile aynı hak ve yetkiler konusunda İtalyan desteğinin unutulmayacağı iddia edilmiştir. Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki mevkiini garanti eden dostluk antlaşmalarının İtalya'nın teşebbüsü ile gerçekleştirildiği savunulmuştur¹¹⁴. Gazete, Habeşistan işgaline dair Türkiye'nin yaklaşımını değerlendirirken Akdeniz'deki güvenlik ortamının hazırlanmasında güya İtalya'nın rol sahibi olduğunu iddia etmiştir. Bu değerlendirmede, Akdeniz'de yayımlı bir politika belirleyen ve adaları silahlandıran, nihayet güvensizlik ortamını körükleyen devletin İtalya olduğu görmezlikten gelinmiştir.

Balkan devletleri arasında meydana gelen dostluk ilişkileri bağlamında Türk-Yunan münasebetlerinde de olumlu gelişmeler cereyan etmiştir. Diğer taraftan 1936 yılından sonra Türkiye'nin İngiltere ile yakınlaşması birlikte değerlendirildiğinde Türkiye'nin İtalya'dan duyduğu endişenin önemli bir sebep olduğu anlaşılacaktır¹¹⁵. İtalya'nın sınırlarını genişletme isteği sonucunda ortaya çıkmış olan siyasi atmosfer, İtalya'yı bölgede yalnızlaştırmıştır. Belirlediği siyasi ve diplomatik dilin yansımaları İtalya aleyhine gelişmiştir. İtalya bunu düzeltmeye dair bazı emareler gösterse de esas politikasından uzak duramamıştır. Bu kapsamda, Dışişleri Bakanlığı tarafından Başbakanlığa 7 Nisan 1937 tarihinde gönderilmiş olan yazıda İtalya'nın Türkiye Büyükelçisinin Bakanlığı ziyaret ettiği, Türk donanmasının İtalya'yı ziyaret edeceğine dair gazetelerde çıkan haber üzerine İtalyan Dışişleri Bakanının

110 İtalya'ya yönelik iktisadi yaptırımlara Türkiye de dâhil olmuştur. Sander, *age*, s. 51-53; Güçlü, *age*, s. 69.

111 Müezzinoğlu, “agm”, s. 327.

112 Sander, *age*, s. 54.

113 Armaoğlu, *Türk Siyasi...*, s. 135.

114 BCA, Fon Kodu: 30.18.1.2 Yer No: 238.606.7, 1-3, Belge Tarihi: 04.09.1935

115 Armaoğlu, *age*, s. 329.

ve Hükümetinin bu ziyaretten çok memnun kalacağını beyan ettiği belirtilmiştir. Büyükelçi ayrıca Türk donanmasını İtalya'ya resmen davet etmekten memnuniyet duyacağını aktarmıştır¹¹⁶. Büyükelçinin bu yaklaşımı, gerilen ikili ilişkileri yumuşatma çabası olarak değerlendirilebilir.

1935 sonrasında İtalya'nın yayılmacılık politikasına hız vermesi ve Almanya ile müttefik olması Türkiye'nin İtalya'ya karşı mütereddit yaklaşımını yeniden gün yüzüne çıkarmıştır. Aynı zamanda İtalya tarafından Oniki Ada'nın silahlandırılması ve adalarda tahkimatlar oluşturulması Türkiye'yi oldukça rahatsız etmiştir. Bu durumu fark eden Almanya'nın Ankara Büyükelçisi Franz von Papen, Hitler'e durumdan bahsetmiş ve Anadolu'ya yakın iki küçük adanın Türkiye'ye terk edilmesinin Türkiye'nin Batı'ya kaymasına engel olabileceğini belirtmiştir.¹¹⁷ Bu arada İtalya'nın Akdeniz'de yürütmüş olduğu faaliyetlere karşı uluslararası bir müdahale de ortaya çıkmıştır. Bu kapsamda Birleşmiş Milletler kararına istinaden 1937 yılı yaz aylarında Cenevre'ye giden Dr. Tevfik Rüştü Aras, Nyon Konferansı'na katılmıştır. Başbakan İsmet İnönü, bu konferanstaki bir maddenin İtalya aleyhine fiili bir düşmanlığa neden olacağı düşüncesiyle karşı çıktığını belirtmiştir. İnönü, fiili bir hareket konusunda ihtiyatlı olunması gerektiğini ifade etmiştir¹¹⁸. İtalya, emperyalist yaklaşımının bir devamı olarak 7 Nisan 1939'da Arnavutluk'a saldırmış ve 12 Nisan'da burayı ilhak etmiştir¹¹⁹. Bütün bu gelişmeler İtalya'nın Afrika'da, Akdeniz'de ve Balkanlar'da genişlemek istediğini kanıtlamıştır.

İtalya'nın ve lideri Mussolini'nin 1935 sonrasındaki siyasi ve askeri faaliyetleri Türkiye'yi yönetenler tarafından hassasiyetle takip etmişlerdir. Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, bu dönemdeki Mussolini için şunları söylemiştir: "*Harp isteyen bu adam her maceraya atılabilir, çünkü harbin ne olduğunu bilmiyor.*"¹²⁰ Başbakan İsmet İnönü ise faşistlerle ilgili şunları söylemiştir: "*Nazilerin ve özellikle faşistlerin Türkiye'ye karşı tutumlarını, fırsat bekleyen hırslı bir istila heveslisi görüyordum. Habeşistan seferinin başında ciddi endişe geçirmiştik. Naziler Balkanlara hemen hemen hâkim olma yolundaydılar. Bizim selametimiz, Garpla beraber olmaktadır. Bu temel kanaat üzerine olayları ve ilişkileri geliştirecektik.*"¹²¹ Bu değerlendirmeler, Türkiye'nin savaştan uzak durmak istediğini ve özellikle Naziler ile faşistlerin politikalarına ihtiyatla yaklaşıldığını göstermiştir.

İkinci Dünya Savaşı öncesinde Türkiye'nin iç politikasında dış politikaya yönelik farklı gruplaşmaların oluştuğu anlaşılmaktadır. Bu dönem Türk dış politikasında Nazizm ve faşist taraftarları ile Sovyet taraftarlarının olduğunu belirten Zekeriya Sertel, faşist bir diktatoryanın Türkiye'nin demokratik haklarını ortadan kaldıracağını, esaret devrini başlatacağını belirtmiştir. Sertel, bu dönemde faşizmin ve Nazizmin gerçek amacını anlatarak kamuoyunu aydınlatmayı kendilerine görev saydıklarını ifade etmiştir. Sertel,

116 BCA, Fon Kodu: 30.10 Yer No: 200.363.7, Belge Tarihi: 07.04.1937

117 Armaoğlu, *Türk Siyasi...*, s. 135.

118 İnönü, *age*, s. 542-543.

119 Aydemir, *age*, s. 92.

120 Aydemir, *age*, s. 92.

121 Aydemir, *age*, s. 105.

Sovyetlerle dost geçinilmesinin bir zorunluluk olduğunu, Sovyetlerin de Türkiye'ye karşı dostluktan başka amaçlarının olmadığını savunmuştur¹²². Anlaşılan o ki, bu dönemde basının bir kesimi tarafından “faşizme” ve “Nazizme” yönelik yoğun bir mücadele sergilenirken¹²³, çözüm yolu olarak yine farklı bir devletin rehberliği önerilmiştir. Basında getirilmiş olan teklifler bir tarafa, Türkiye Cumhuriyeti'nin İkinci Dünya Savaşı'na giden süreçteki dış politikası, emperyalist politikalar belirlemiş olanlara karşı tedbirli bir yaklaşım üzerine oluşturulmuştur.

Dünyada da gruplaşmaların arttığı bir dönemde Batılı müttefik devletler Türkiye'yi kendi yanlarında görmek istemişlerdir. Bu kapsamda Fransa, 1939 yılında Türkiye'deki gazetecilerden Zekeriya Sertel'i, Falih Rıfkı Atay'ı, Necmettin Sadak'ı, Hüseyin Cahit Yalçın'ı davet etmiştir. Fransa'da savaş hazırlıklarının gösterildiğini, fabrikaları gezdiklerini, Majino Savunma Hattı'nı gördüklerini belirten Sertel, Fransa'nın kuvvetli olduğu imajının ve inancının Türk kamuoyunda yayılmasının istendiğini belirtmiştir¹²⁴. Nihayet 1939 yılında Türkiye, İngiltere ve Fransa ile “*Karşılıklı Yardım Antlaşması*” imzalamıştır. Buna göre Türkiye'nin herhangi bir Avrupa devletiyle anlaşmazlığı halinde İngiltere'nin ve Fransa'nın Türkiye'ye yardım etmesi, her iki devletin de Akdeniz'de savaş halinde bu devletlere ve birbirlerine yardım etmesi esası belirlenmiştir.¹²⁵ 29 Mayıs 1939'da CHP'nin Beşinci Kurultayı'nda konuşan İsmet İnönü, şunları söylemiştir: “*Bugün insanlık milletler arasında, ciddi bir emniyet buhranı geçirmektedir. Birçok milletler, beklenilmeyen fırtınalara ansızın maruz kalmak endişesi içinde huzursuzdur. Halin en büyük tehlikesi budur. Bu hal böyle devam edemez. Nüfusu çok milletler, nüfusu az milletlerin de müstakil bir hayata hakları olduğunu kabul etmelidirler.*”¹²⁶ Bütün bunlar, yeni bir savaşın hızla yaklaşmakta olduğunu göstermiştir.

Türkiye-İtalya İlişkilerinde Ticari Faaliyetler

Türk-İtalyan ilişkilerinin önemli bir kısmını da ticari ilişkiler oluşturmuştur. Bu ilişkiler İki Savaş Arası Dönemde süreklilik arz etmiştir. Devletlerin gerçekleştirmiş oldukları ticari faaliyetlerin siyasi ilişkileri doğrudan etkilediği düşünüldüğünde Türkiye ve İtalya arasındaki ticari ilişkiler, gelgit yaşayan siyasi ilişkileri etkilemiştir. Ticari ilişkiler de siyasi ilişkilerden etkilenmiştir. 1929 yılında deniz araç ve gereci alımı konusunda bir ticari ilişki kurulmuştur. Türkiye, İtalya'dan sekiz adet destroyer siparişi etmiş, bu siparişe ek olarak 11 Kasım 1929 tarihinde, görüşme mesafesi 1000 milden aşağı olmayacak şekilde telsizle donatılmış iki tane daha torpido bot alınmasını kararlaştırmıştır¹²⁷. Deniz araç ve gereçleri konusundaki ticari ilişkiler ilerleyen yıllarda da sürdürülmüştür.

İtalya Krallığı ile Türkiye Cumhuriyeti arasında 4 Nisan 1934'te Ankara'da “*Ticaret*

122 Sertel, *age*, s. 216-217.

123 Alparslan Türkeş, *Temel Görüşler*, Dergah Yayınları, İstanbul 1975, s. 54.

124 Sertel, *age*, s. 226-227.

125 İlay İleri, “Türkiye'nin Dış Politikası”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı: 35-36, Mayıs-Kasım 2005, s. 377.

126 Aydemir, *age*, s. 114-115.

127 BCA, Fon Kodu: 30.18.1.2 Yer No: 6.55.2, Belge Tarihi: 11.11.1929

Mukavelesi ile Kliring İtilafı” imzalanmış ve 17 Ocak 1935 tarihinde bu antlaşmanın dokuz ay daha uzatılması kararlaştırılmıştır. Mezkûr antlaşmanın süresi düzenli bir şekilde uzatılmıştır¹²⁸. İki ülke arasında 29 Aralık 1936 tarihinde imzalanmış olan “*Ticaret ve Seyr-i Sefain Antlaşması*” da antlaşmada belirtilen tarihlerde yürürlük süresi düzenli olarak uzatılmıştır¹²⁹. Türkiye-İtalya arasındaki ticari ilişkiler İkinci Dünya Savaşı’na giden süreçte her iki ülkenin menfaatleri çerçevesinde sürdürülmüştür. Bu kapsamda 12 Eylül 1938 tarihinde İstanbul’da başlamış olan Türk-İtalyan ticaret görüşmelerine Dışişleri Bakanlığı Umumi Katibi ve Büyükelçi Numan Menemencioğlu başkanlığında bir heyetin katılması kararlaştırılmıştır. Bu heyete katılmak üzere İktisat ve Dışişleri Bakanlığı’ndan Celal Abacıoğlu, Burhan Zihni Sanos, Fatin Zorlu, Cevdet Dülger, Zeki Zeybekoğlu, Fazlı Afal ve Merkez Bankası’ndan da Nazif Anal ve Afif Tektaş isimleri belirlenmiştir¹³⁰. Ticari ilişkilerde yapılacak görüşmeler için belirlenen heyet üyelerinin alanında uzman üyeler olduğu anlaşılmaktadır.

Türkiye ve İtalya hükümetlerinin yetkilendirdiği ticari heyetlerin gerçekleştirmiş olduğu görüşmeler neticesinde iki ülke arasında 15 Ekim 1938 tarihinde Ankara’da imzalanmış olan “*Türkiye-İtalya Ticaret ve Tediye Antlaşmasının*”, 1 Kasım 1938 tarihinden itibaren Bakanlar Kurulunun onayı ile geçici olarak yürürlüğe girmesi sağlanmıştır. Bu antlaşmanın da süresi dolduktan sonra hükümetler kararı ile düzenli bir şekilde uzatıldığı anlaşılmaktadır¹³¹. 15 Ekim 1938 tarihli Türk-İtalyan Ticaret ve Ödeme Antlaşması’nın 6. maddesine istinaden 1940 yılı başında Roma’da toplanacak olan hükümetler arası komisyona Türk Hükümeti adına Roma Büyükelçisi Hüseyin Ragıp Baydur’un başkanlık edeceği bir heyetin katılması kararlaştırılmıştır¹³². Nihayet iki ülke arasındaki ticari ilişkiler, İkinci Dünya Savaşı öncesinde azalmış olsa da belirli bir seviyede devam etmiştir.

İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türk-İtalyan İlişkileri

Birinci Dünya Savaşı’nın sonuçları, yeni bir savaşın hazırlıklarını başlatmıştır. Bu kapsamda Avrupa’da özellikle Almanya ve İtalya’nın başını çektiği ve diğer büyük devletlerin de dâhil olduğu hızlı silahlanma ve hâkimiyet topraklarını genişletme yarışı, insanlığı yeni bir savaşın eşiğine getirmiştir. Bu makalenin ana unsurlarından olan İtalya’nın siyasi ve askeri faaliyetleri birçok açıdan belirtilmiştir. Yeni bir savaşın başlangıcında devletlerin alacağı pozisyon da bu dönemde ilgiyle takip edilmiştir. Almanya’nın 1 Eylül 1939’da Polonya’ya saldırması ve 3 Eylül’de de İngiltere ve Fransa’nın Almanya’ya savaş ilan etmesi ile İkinci Dünya Savaşı resmen başlamıştır¹³³. 24 Ekim 1939 tarihli ve İsviçre kaynaklı bir haberde, Mussolini’nin İngiltere ve Fransa dostluğunun önemine vurgu yaptığı belirtilmiş ve savaşın başlarında tarafsız kalma eğiliminde olduğu vurgulanmıştır¹³⁴. Ancak,

128 BCA, Fon Kodu: 30.18.1.2 Yer No: 51.4.10, Belge Tarihi: 17.01.1935

129 BCA, Fon Kodu: 30.18.1.2 Yer No: 94.29.12, Belge Tarihi: 07.04.1941

130 BCA, Fon Kodu: 30.18.1.2 Yer No: 84.88.5, Belge Tarihi: 01.10.1938

131 BCA, Fon Kodu: 30.18.1.2 Yer No: 85.98.9, Belge Tarihi: 15.11.1938

132 BCA, Fon Kodu: 30.18.1.2 Yer No: 89.121.2, Belge Tarihi: 06.01.1940

133 Sander, *age*, s. 124.

134 BCA, Fon Kodu: 30.10 Yer No: 239.611.35, Belge Tarihi: 20.10.1939

tarihler 10 Haziran 1940'ı gösterdiğinde İtalya, Fransa'ya ve İngiltere'ye karşı savaşa girdiğine dair bir nota yayımlamıştır¹³⁵. Böylece, savaşın alanı Avrupa'da genişlemiştir.

Almanya yanında savaşa katılan İtalya egemenliğindeki topraklarda ise çeşitli sıkıntılar baş göstermeye başlamıştır. Bu süreçte Türkiye Kızılay Cemiyeti, Rodos'taki çocuklara ve hastalara gıda maddesi göndermiştir. 17 Mart 1941'de Rodos'taki çocuklara ve hastalara beş bin liralık gıda maddesi gönderilmiştir. Buna göre 5840 kg pirinç, 2200 kg zeytinyağı, 1500 kg şeker, 2000 kg taze balık, 60 adet keçi gönderilmiştir. Bu yardımın İtalyan Kızıllaçı'na teslim edilmek üzere sevk edildiği anlaşılmaktadır¹³⁶. Türkiye'nin ortaya koymuş olduğu bu yaklaşım, yardımın insani bir vazife olarak görüldüğünü göstermiştir.

Savaşın yoğun bir şekilde devam ettiği bir dönemde, faşist İtalya aleyhtarı İtalyanların 21 Eylül 1941'de Kahire'de bir toplantı gerçekleştirdikleri ve bu toplantıdan “Yeni İtalya” adıyla bir cemiyetin ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Bu cemiyet üyeleri, İtalyan milletini faşizmden, tüm insanlığı da faşizm ve Nazizm tehlikesinden kurtarma idealini dile getirmişlerdir. Yeni İtalya Cemiyeti İngiliz Hükümeti ve dostları ile işbirliği yapmaya hazır olduğunu belirtmiştir. Cemiyet, demokratik İtalya adına müttefikler safında çalışacağını vurgulamıştır. Bu cemiyete, mevcut rejime muhalif çok sayıda İtalyanlının katıldığı da belirtilmiştir¹³⁷. Açıklanan ilkelerden hareketle bu cemiyetin İtalya'da faşizm yönetime karşı olduğu ve yönetim değişikliği istediği anlaşılmaktadır.

Savaşın devam ettiği 1942-43 yıllarında Türkiye'nin sahil beldelerinin birçok iltica olayına tanıklık ettiği anlaşılmaktadır. İltica olaylarından sadece birini burada zikretmek konunun anlaşılması açısından yararlı olacaktır. Farklı milletlere mensup birçok yabancı yanında ağırlıklı olarak İtalyanların Türkiye'ye iltica ettiği söylenebilir. Bu kapsamda Rodos'tan 16 Eylül 1943'te 21 subay, 12 erbaş, 1 deniz onbaşı, 31 er, 12 tabanca, 1 dürbün, 1 gaz maskesiyle 13 sivil erkek, 2 çocuk, 1 kadın Marmaris'e; 1 yarbay, 1 yüzbaşı, 9 teğmen, 10 başçavuş, 2 onbaşı, 25 er, 4 sivil, 4 tabanca, 1 dürbün ile Bozukkale'ye; 17 Eylül 1943'te ise 1 yüzbaşı, 2 üsteğmen, 3 tabanca, 16 mermi ile Marmaris'e; 18 Eylül 1943'te ise 6 subay, 10 erbaş, 2 onbaşı, 4 er, 3 tabanca, 4 el bombası ile Kadırğa'ya iltica etmişlerdir¹³⁸.

Savaşın hararetli bir şekilde devam ettiği bir esnada, 10 Temmuz 1943'te İngiliz kuvvetleri Sicilya'ya çıkarma yapmıştır. Faşist Konsey Mussolini'ye güvenoyu vermemiş, tutuklatılmış ve iktidardan uzaklaştırılmıştır. İtalya'da Ulusal Faşist Partisi kapatılmış, cumhuriyete biryöneliş oluşmuştur¹³⁹. Müttefik orduları 3 Eylül 1943'te İtalya'yı istila etmeye başlamış ve aynı ay içerisinde İtalya tamamen teslim olmuştur¹⁴⁰. Yeni İtalyan Hükümeti ise 1943 yılı Ekim ayında Almanya'ya savaş ilan etmiştir. Bu karar savaş sonrasında İtalya'nın işgal edilmemesinde etkili olmuştur¹⁴¹. İtalya'da faşizmin ve Mussolini'nin devrilmesinden sonra İngilizler, Oniki Ada'yı işgal etmişler, ancak fazla tutunamamışlardır. Akabinde Oniki

135 BCA, Fon Kodu: 30.10 Yer No: 239.612.14, Belge Tarihi: 19.06.1940

136 BCA, Fon Kodu: 30.10 Yer No: 178.234.21, Belge Tarihi: 17.03.1941

137 BCA, Fon Kodu: 30.10 Yer No: 239.613.7, 1-4, Belge Tarihi: 26.12.1941

138 BCA, Fon Kodu: 30.10 Yer No: 55.367.30, Belge Tarihi: 21.09.1943

139 Goloğlu, *Milli Şef Dönemi (1939-1945)*, s. 212.

140 Goloğlu, *Milli Şef Dönemi (1939-1945)*, s. 219.

141 Black, *age*, s. 220.

Ada Almanya tarafından işgal edilmiş ve 7 Mayıs 1945'e kadar Almanya'da kalmıştır. Savaş sonunda ise bu adalar tekrar İngiltere egemenliğine girmiştir¹⁴². 1947 yılında yapılan bir antlaşma ile Oniki Ada, İtalya'dan alınarak Yunanistan'a verilmiştir.

İkinci Dünya Savaşı öncesinde İngiltere ve Fransa ile "Karşılıklı Yardım" antlaşması imzalamış olan Türkiye, Almanya ve İtalya ile de ticari ilişkilerini sürdürmüştür. Her iki taraf arasında bir denge kurmak isteyen Türkiye, ülkenin savaşa girmesini de arzulamamıştır. Bu kapsamda Türkiye, 1941 yılında Almanya ile de "Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması" imzalamıştır.¹⁴³ Almanya ise Türkiye ile müttefiklik ilişkisi kurmak amacıyla 1941-42 yıllarında ve savaş sonlarında Ege adalarını Türkiye'ye teklif etmiş, Türkiye ise İngiltere ile yapmış olduğu antlaşmaya zarar vermek istememiştir¹⁴⁴. Savaş süresince denge politikasını yürütmüş olan Türkiye, savaşın sonlarına doğru Almanya'ya savaş açmayan devletlerin San Francisco Konferansı'na katılmayacaklarının açıklanması üzerine 23 Şubat 1945'te Almanya'ya savaş ilan etmiştir¹⁴⁵. Böylece Türkiye, fiilen olmasa da resmen İkinci Dünya Savaşı'na girmiştir.

İtalya Kurucu Meclisi ise 28 Haziran 1946 tarihli toplantısında Müsyö de Nicola'nın 504 oy üzerinden 396 oy alarak İtalya'nın geçici Cumhurbaşkanı'na seçildiği, o tarihe kadar geçici olarak devlet başkanlığı görevini yürüten Başbakan Müsyö de Gasperi'nin ise yetkilerini Nicola'ya devrettiği anlaşılmaktadır¹⁴⁶. Böylece, İtalya'yı 1922'den itibaren yönetmiş olan faşizm idare yerine yeni rejimli bir idare yönetmeye başlamıştır.

Sonuç

Türk-İtalyan ilişkilerinin 20. yüzyılın başlarından İkinci Dünya Savaşı'na kadar geçen dönemdeki tarihi seyri, emperyalist İtalyan dış politikasından doğrudan etkilenmiştir. 1861'de birliğini kurmuş olan İtalya, artan nüfusu için ve hammadde ihtiyacını karşılamak amacıyla sömürge toprakları aramaya başlamıştır. Bu amaçla 19. yüzyıl sonlarında Habeşistan'a saldırmış, ancak büyük bir yenilgi ile karşılaşmıştır. İtalyan yöneticiler ile aşırı milliyetçiler, Roma İmparatorluğu hayalinde birleşerek yayılmacı bir dış politikanın ortağı olmuşlardır. Topraklarını genişletmek isteyen İtalya, yüzyılın başlarında Fransa ile görüşmeler gerçekleştirmiştir. Bu görüşmelerde Fransa, Trablusgarp'ın İtalya'ya geçmesini kabul etmiştir.

İtalyanlar ile Türkler ilk olarak 1911 yılında Osmanlı toprağı olan Trablusgarp'ta ve Bingazi'de karşı karşıya gelmişlerdir. Aşırı milliyetçilerin isteklerine uygun bir politika belirlemiş olan İtalya, Roma İmparatorluğu'nun Akdeniz'deki siyasetini gerçekleştirmenin ilk adımı olarak Trablusgarp'ı ve Bingazi'yi işgal etmiştir. İşgal ile İtalya, bu topraklara medeniyet götürme iddiasında olmuştur. İç bölgelerde yeterince başarılı olamayan İtalya, önce Avrupa devletlerini devreye sokarak sonra da Rodos'u ve Oniki Ada'yı işgal ederek

142 Armaoğlu, *Türk Siyasi...*, s. 138; Sander, *age*, s. 185.

143 İleri, "agm", s. 377.

144 Armaoğlu, *Türk Siyasi...*, s. 136-137.

145 İleri, "agm", s. 377.

146 BCA, Fon Kodu: 30.10 Yer No: 239.613.22, Belge Tarihi: 10.07.1946

Osmanlı Devleti'ni barışa zorlamıştır. Aynı günlerde Balkan devletlerinin Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmeleri İtalya'nın hedefe ulaşmasını kolaylaştırmıştır. İmzalanmış olan antlaşma ile Rodos'u ve Oniki Ada'yı tahliye etmesi gereken İtalya, çeşitli bahaneler ileri sürerek Lozan Barış Antlaşması'na kadar uluslararası hukuka aykırı bir şekilde adaları elinde tutmuştur. İtalya, adalarda antlaşma hükümlerine aykırı ve fiili bir durum ortaya çıkarmış olsa da Lozan'da bu durumu lehine çevirmeyi başarmıştır.

Balkan Savaşları'ndan sonra özellikle Batı ve Güneybatı Anadolu toprakları ile yakından ilgilenmeye başlamış olan İtalya, Antalya ve çevresinde kurmuş olduğu sağlık tesisleri, okullar ve yardım kuruluşları ile halkın gönlünü kazanma politikası uygulamıştır. Bu politika ile bölgede egemenlik kurmayı amaçlamıştır. Birinci Dünya Savaşı yıllarında ise İngiltere ve Fransa ile imzalamış olduğu gizli antlaşmalarda Batı ve Güneybatı Anadolu bölgesini nüfuz bölgesi olarak kabul ettirmiştir. Savaş sonunda her iki devletin İtalya politikasında değişiklik yapması, İtalya'nın da Türkiye'ye yönelik politikasında değişikliğe neden olmuştur. 1911-1918 yılları arasında Anadolu toprakları üzerinde emperyalist arzular beslemiş olan İtalya, 1919-1922 yılları arasında Milli Mücadele kadroları ile yakın ilişki içerisine girmiş ve zaman zaman da işbirliği gerçekleştirmiştir. Bu dönemde İtalya'nın emperyalist istekleri, ekonomik imtiyazlar elde etme isteğine dönüşmüştür.

Birinci Dünya Savaşı'ndaki üç yıllık dönemde 54 yılda harcamış olduğu paranın en az iki katını harcayan İtalya, savaş sonrasında ekonomik sorunlar yaşamaya başlamıştır. Bu durum İtalya'da toplumsal sorunlara dönüşmüş ve faşistlerin öncülüğündeki gösteriler de engellenemez hale gelmiştir. Ekonomik ve toplumsal sorunların hızla tırmandığı bir esnada faşist lider Benito Mussolini, İtalya Kralı tarafından 1922 yılı Ekim ayında Başbakanlığa getirilmiştir. Böylece İtalya, güçlü ve radikal bir lidere kavuşmuştur. Mussolini kısa sürede aşırı milliyetçiler başta olmak üzere İtalyan halkını kendine bağlamış, İtalya için büyük hedefler belirlemiştir. Özellikle Doğu Akdeniz'e ve Asya'ya yönelik mesajları Türkiye tarafından tepki ile karşılanmıştır. Büyük Roma İmparatorluğu hayali kuran Mussolini, mesajları ile İtalya'ya emperyalist hedefler belirlemiştir. İtalyan halkına da Roma İmparatorluğu hayalini hissettirmiş ve bu konuda halkı ile bütünleşmiştir. Mussolini'nin emperyalist mesajları nedeniyle 1925 yılı sonuna kadar geçen dönemde Türk-İtalyan ilişkileri güvensizlik zemininde ilerlemiştir.

1926 sonrasında ise karşılıklı ılımlı mesajlar, bürokratların olumlu çalışmaları, yapılan antlaşmalar, karşılıklı ziyaretler ile ikili iyi ilişkilerin kurulduğu söylenebilir. Özellikle 1928-32 yıllarında iyi ilişkilerde oldukça yoğun bir dönem yaşanmıştır. İkili siyasi ilişkiler, yapılan ticari antlaşmalarla kuvvetlendirilmiştir. 1934 yılında Mussolini'nin emperyalist bir açıklama yapması ve 1935 yılında ise İtalya'nın Habeşistan'a saldırması ile Türk-İtalyan ilişkilerine yeniden güvensizlik hâkim olmuştur. İtalya'nın Hitler Almanyası ile müttefik olması da ikili ilişkilerde tereddüdü artırmıştır. Diğer taraftan Rodos'un ve Oniki Ada'nın İtalya tarafından silahlandırılarak tahkim edilmesi Türk-İtalyan ilişkilerini oldukça sarsmıştır. Nihayet, İki Savaş Arası Dönemde Türk-İtalyan ilişkileri İtalya tarafından belirlenmiş olan dış politikanın ılımlı veya yayılmacı yönüne göre belirlenmiştir. Sonuç olarak, 1911'den 1943'e kadar geçen süreçte Türk-İtalyan ilişkileri, güven ve güvensizlik arasında bir paradoks çerçevesinde gelişmiştir.

KAYNAKÇA

A. Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)

- BCA, Fon Kodu: 30.10 Yer No: 236.594.12, 1-2, Belge Tarihi: 01.06.1924
BCA, Fon Kodu: 30.10 Yer No: 236.594.15, 1-2, Belge Tarihi: 02.06.1924
BCA, Fon Kodu: 30.10 Yer No: 101.653.19, Belge Tarihi: 07.06.1924
BCA, Fon Kodu: 30.10 Yer No: 253.708.35, Belge Tarihi: 16.04.1925
BCA, Fon Kodu: 30.10 Yer No: 236.596.6, 1-2, Belge Tarihi: 22.07.1925
BCA, Fon Kodu: 30.10 Yer No: 236.596.12, 1-2, Belge Tarihi: 09.07.1927
BCA, Fon Kodu: 30.10 Yer No: 24.134.11, 1-2, Belge Tarihi: 05.12.1927
BCA, Fon Kodu: 30.10 Yer No: 236.596.28, 1, Belge Tarihi: 09.04.1929
BCA, Fon Kodu: 30.10 Yer No: 236.596.24, Belge Tarihi: 28.04.1928
BCA, Fon Kodu: 30.10 Yer No: 236.597.1, 1-2, Belge Tarihi: 03.05.1929
BCA, Fon Kodu: 30.10 Yer No: 236.597.8, 1, Belge Tarihi: 30.06.1929
BCA, Fon Kodu: 30.10 Yer No: 236.597.12, 2, Belge Tarihi: 24.08.1929
BCA, Fon Kodu: 30.10 Yer No: 236.597.12, 3, Belge Tarihi: 24.08.1929
BCA, Fon Kodu: 30.10 Yer No: 236.597.12, 4, Belge Tarihi: 24.08.1929
BCA, Fon Kodu: 30.10 Yer No: 236.597.12, 5, Belge Tarihi: 24.08.1929
BCA, Fon Kodu: 30.10 Yer No: 236.597.17, 1-2, Belge Tarihi: 07.10.1929
BCA, Fon Kodu: 30.18.1.2 Yer No: 6.55.2, Belge Tarihi: 11.11.1929
BCA, Fon Kodu: 30.10 Yer No: 237.598.1, 7, Belge Tarihi: 16.12.1929
BCA, Fon Kodu: 30.10 Yer No: 237.599.16, Belge Tarihi: 30.03.1932
BCA, Fon Kodu: 30.10 Yer No: 237.600.7, 1-3, Belge Tarihi: 29.08.1932
BCA, Fon Kodu: 30.10 Yer No: 237.601.29, 1, Belge Tarihi: 14.11.1933
BCA, Fon Kodu: 30.10 Yer No: 226.525.20, 1, Belge Tarihi: 12.01.1934
BCA, Fon Kodu: 30.10 Yer No: 238.605.15, 2, Belge Tarihi: 27.12.1934
BCA, Fon Kodu: 30.18.1.2 Yer No: 51.4.10, Belge Tarihi: 17.01.1935
BCA, Fon Kodu: 30.18.1.2 Yer No: 238.606.7, 1-3, Belge Tarihi: 04.09.1935
BCA, Fon Kodu: 30.10 Yer No: 200.363.7, Belge Tarihi: 07.04.1937
BCA, Fon Kodu: 30.18.1.2 Yer No: 84.88.5, Belge Tarihi: 01.10.1938
BCA, Fon Kodu: 30.18.1.2 Yer No: 85.98.9, Belge Tarihi: 15.11.1938
BCA, Fon Kodu: 30.10 Yer No: 239.611.35, Belge Tarihi: 20.10.1939
BCA, Fon Kodu: 30.18.1.2 Yer No: 89.121.2, Belge Tarihi: 06.01.1940

- BCA, Fon Kodu: 30.10 Yer No: 239.612.14, Belge Tarihi: 19.06.1940
BCA, Fon Kodu: 30.10 Yer No: 178.234.21, Belge Tarihi: 17.03.1941
BCA, Fon Kodu: 30.18.1.2 Yer No: 94.29.12, Belge Tarihi: 07.04.1941
BCA, Fon Kodu: 30.10 Yer No: 239.613.7, 1-4, Belge Tarihi: 26.12.1941
BCA, Fon Kodu: 30.10 Yer No: 239.613.22, Belge Tarihi: 10.07.1946
BCA, Fon Kodu: 030.10 Yer No: 236.594.7
BCA, Fon Kodu: 030.10 Yer No: 236.596.20, 1-2.

B. Gazeteler

- Tanin*, 29 Kanunuevvel 1327 (11 Ocak 1912)
Tanin, 18 Kanunusani 1327 (31 Ocak 1912)
Hakimiyet-i Milliye, 25 Teşrinievvel 1337 (25 Ekim 1921)
Hakimiyeti Milliye, 27 Mayıs 1929
Hakimiyeti Milliye, 7 Haziran 1929
Hakimiyeti Milliye, 9 Haziran 1929
Hakimiyeti Milliye, 16 Haziran 1929

C. Tetkik Eserler, Hatıralar ve Makaleler

- Ahmad, Feroz, *İttihat ve Terakki (1908-1914)*, Çev. Nuran Yavuz, Kaynak Yayınları, İstanbul 2010.
- Akşin, Sina, *Kısa Türkiye Tarihi*, 23. Basım, Türkiye İş Bankası Yayını, İstanbul 2017.
- Akşin, Sina, “Siyasal Tarih (1908-1923)”, *Türkiye Tarihi-4 (Çağdaş Türkiye 1908-1980)*, Yayın Yönetmeni: Sina Akşin, Cem Yayınevi, İstanbul 2011, s. 27-123.
- Armaoğlu, Fahir, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*, TTK Basımevi, Ankara 1999.
- Armaoğlu, Fahir, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, 13. Baskı, Alkım Yayınları, İstanbul 2000.
- Armaoğlu, Fahir, *Türk Siyasi Tarihi*, 6. Baskı, Kronik Kitapları, İstanbul 2021.
- Aydemir, Şevket Süreyya, *İkinci Adam*, Cilt: 2, İkinci Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul 1968.
- Black, Jeremy, *Kısa İtalya Tarihi*, Çeviren: Ekin Duru, Say Yayınları, İstanbul 2020.
- Çelebi, Mevlüt, *Milli Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 2002.
- Çelebi, Mevlüt, “Başvekil İsmet Paşa’nın İtalya Seyahati”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt: XXII, Sayı: 2, Aralık 2007, s. 21-52.
- Demirci, Sevtap, *Belgelerle Lozan (Tatlik-Strateji-Diplomatik Mücadele 1922-1923)*, Çeviri: Mehmet Moralı, Alfa Yayınları, İstanbul 2013.

Dışişleri Bakanlığı Araştırma ve Siyaset Planlama Genel Müdürlüğü, *Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl Lozan (1922-1923)*, Ankara 1973.

Dumont, Paul, *Mustafa Kemal*, Çeviren: Zeki Çelikkol, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara 1999.

Goloğlu, Mahmut, *Tek Partili Cumhuriyet (1931-1938)*, 2. Baskı, Türkiye İş Bankası Yayını, İstanbul 2017.

Goloğlu, Mahmut, *Milli Şef Dönemi (1939-1945)*, 2. Baskı, Türkiye İş Bankası Yayını, İstanbul 2017.

Görgülü, İsmet, *On Yıllık Harbin Kadrosu 1912-1922 (Balkan-Birinci Dünya ve İstiklal Harbi)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014.

Grassi, Fabio L., *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923) Kamuoyu ve Dış Politika*, Çevirenler: Nevin Özkan-Durdu Kundakçı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2003.

Güçlü, Yücel, *Eminence Grise Of The Turkish Foreign Service: Numan Menemencioğlu*, Ankara 2002.

Güllü, Ramazan Erhan, “Benito Mussolini’nin İtalya’da İktidara Gelişinin Türk Kamuoyuna Yansıması”, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl: 11, Sayı: 22, Güz 2015, s. 309-315.

İnönü, İsmet, *Hatıralar*, Yayına Hazırlayan: Sabahattin Selek, 3. Basım, Bilgi Yayınevi, Ankara 2009.

Koçak, Cemil, “Siyasi Tarih (1923-1950)”, *Türkiye Tarihi-4 (Çağdaş Türkiye 1908-1980)*, Yayın Yönetmeni: Sina Akşin, Cem Yayınevi, İstanbul 2011, s. 127-224.

Korok, Dâniş Remzi, “Antalya ve İtalya (18 Ay İtalyan işgali altında)”, *Yeni Sabah*, 11 Mart 1941, s. 2-2.

Korok, Dâniş Remzi, “Antalya ve İtalya (18 Ay İtalyan işgali altında)”, *Yeni Sabah*, 12 Mart 1941, s. 2-2.

Korok, Dâniş Remzi, “Antalya ve İtalya (18 Ay İtalyan işgali altında)”, *Yeni Sabah*, 21 Mart 1941, s. 2-2.

Lozan Barış Konferansı (Tutanaklar Belgeler), Çeviren: Seha L. Meray, Takım: I, Cilt: 4, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No: 331, Ankara 2018.

Müezzinoğlu, Ersin, “İtalya İle İlişkiler”, *Ana Hatları İle Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası*, Editörler: Ersin Müezzinoğlu, Latif Pınar, İsmail Şahin, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul 2019, s. 293-334.

Papuççular, Hazal, *Türkiye ve Oniki Ada (1912-1947)*, 2. Baskı, Türkiye İş Bankası Yayını, İstanbul 2020.

Peker, Recep, *İnkılap Dersleri*, 4. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 1984.

Salep, Mustafa, “İtalya’da Faşizmin İktidara Gelişi ile Mussolini’nin Siyasi ve İktisadi Politikaları”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 9, Sayı: 123, Aralık 2021, s. 297-320.

Sertel, Zekeriya, *Hatırladıklarım*, Yaylacık Matbaası, İstanbul 1968.

Şıvgın, Hale, *Trablusgarp Savaşı ve 1911-1912 Türk-İtalyan İlişkileri*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, TTK Basımevi, Ankara 1989.

Tansel, Selahattin, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, Cilt: 1, MEB Yayınları, İstanbul 1991.

Tosun, Ramazan, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi (Kuruluş Dönemi)*, İkinci Baskı, Erciyes Üniversitesi Yayını, Kayseri 1997.

D. İnternet Kaynağı

<https://www.britannica.com/biography/Dino-Grandi-conte-di-Mordano> (Erişim Tarihi: 21.11.2021)

Ek-2: BCA, Fon Kodu: 30.10, Yer No: 236.596.20, Tarih: 21.12.1927

آئنه ايليجيلىتمزدن وارد اولان ۱۳۴۱ / ۸۳۳۱ نومرولو تحريرات جورنيدير .

بوسياح خاريجيه ناخترينى زيارته كيتديكمده انتظار مالوننده كديسنه عدادد اينديتم ايناليا غيبرى
موسيو آرتونا م منناد خاريجى و اولدقبه عصبى عاجزلرينه خطاب ايله عيناً عوسوزلى سويلدى :
م سزى نأمين ايدهرم كه م موصولينى م ايناليا سنك توركيه يه قاريسى بو كوكنى سيا سنى ۱۹۲۳ سنه سى موصولينى
ايناليا سى سيا سنى دكادر م سيا ست حاضرهمز ايتى حكومتك عرقى بحر سفيد ده كى منافع مشترك سنك استنزام
اينديكى بو م ائتلاف م متوجهدر م .
م موصولينى نك م خاريجيه نظارنى سابق امور سياسيه مديرينه جواباً :
م بو تقديرده م اول امرده سزكده اعتراك اينديككز ۱۹۲۳ سنه سى سيا ستكرك يولتيشمه عالمنده توليد اينديكى
(موصولينى نك م) سى ازاله ايتمك مجبوريتى خاطره اكبر م
ديدم م
عوض معلومانه مارععت اينرم اقدام خرتلى م

۱۸ تحرين ثابى ۱۹۲۷

اصلنه ملاحظدر م

۱۰۳۰

030	10			236	596	20
-----	----	--	--	-----	-----	----

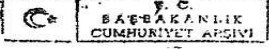
Ek-3: BCA, Fon Kodu: 30.10, Yer No: 236.597.12, Tarih: 24.08.1929

Türkiye Cumhuriyeti
Hariciye Vekâleti
İnci Daire Umum Müdürlüğü
İnci Şube

U. No 71635
H. No 466
Lef J.

Ankara 24 ağustos 1929
Hulâsı : New York Times gazetesinde
Türkiye-İtalya hakkında yazılı
makale.

Başvekelete

 Y. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARSIVI

New York Times gazetesinin 7/7/29 tarihli nüshasında İtalyan tayyarelerinin İstanbulu ziyareti vesilesiyle bir makale yazılmıştır.

Bu makalede ecebî müdekkiklerin mütaleasına göre: Bu havaf ziyaret Türkiyeyi İtalyanlaştırma hareketine bir adımdır. İngiltere el altından İtalyayı arkalamaktadır. İtalya bu gün İngiltere ve Rusyadan fazla Türkiyede nüfuz kazanmıştır; Türkiye-Yunan intilâfatını halletmesi de beklenir denilmektedir.

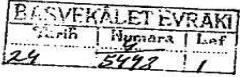
Münakasaya kunulan tahtelbahir ve torpido muhripleri hakkında da İngiliz ve Fransız şirketleri daha müsait fiat verdikleri halde evvelden malûm olduğu üzere İtalyanlara ihale edilmiştir. denilerek Fransanın mevkiini gaybettiği sıralarda İngilterenin Rusyaya karşı duracak başka bir kuvvet gördüğünden dolayı memnun olduğu zikredilmektedir.

Mezkûr makalenin bir suretini takdim ve arzı keyfiyet eylerim efendim.

M. S.F.

Takdim
24-8-1929

Hariciye Vekili
A. R. R. T.

 BAŞVEKALET EVRAKI
Tarih | Numara | Lef
24 | 5422 | 1

Cevabî muharrerata hanki daire ve şube ifadesile yazıldığını ve umumî ve hususî nümecolarının dereci mevcuttur.

-5-

030 10 236 597 12 1 M.N.

Ek-4: BCA, Fon Kodu: 30.10, Yer No: 237.600.7, Belge Tarihi: 29.08.1932

Türkiye Cumhuriyeti
Hariciye Vekâleti
Daire Umum Müdürlüğü
Şube

Ankara : 193
Hülâsa : 424

T. C. BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞIVI

S U R E T

Messagero Di Rodi gazetesinin 11/8/1932 tarihli nüshasında (Punti fermi - Italia e Turchia) unvanlı bir başmakale intişar etmiştir.

Makalede " Echo de Paris" gazetesinin İtalyanın Anadoluya karşı amalini ve Rodosun müstakbel İtalya harekâtı için bir merkez olarak hazırlanmakta olduğuna dair yazısından bahisle bubapta Giornale d'Italia gazetesinde müntegir makale hülâsatan nakledilerek bazı mütalâat ilâve edilmektedir.

Rodos gazetesinin maktuasile mealen tercemesi takdim ve arz olunur.

Messagero di Rodi'den :

Roma gazetesinin yeni Türkiye hakkındaki hissiyatına iştirak eder ve tarafeynin de temenni ettiği gibi biz de her iki millet arasındaki dostane münasebatın takviyesini temenni eyleriz.

Eski Sultanların harabeleri üstüne kurulan yeni Cumhuriyet Hükûmetine İtalya daha ilk Kemalist idare zamanından beri samimî bir nazarla bakmakta idi.

Bazı seneler oldu ki alâkadar bazı büyük Devletlerin tahrikâtile Türkiyede İtalyaya karşı bir itimatsızlık peyda olmuştur. O senelerde faşizm tehlikeli bir mütecaviz ve bir harp sergüzeştçisi olarak gösteriliyordu.

Türk-İtalya dostluğu ancak 1926 da Orsini Barone'nin Ankara'da Sefir bulunduğu sırada samimî olmaya başlamış ve bu münasebat Duce'nin arzusu ile 1928 de Milâno'da Musolini ve Tefik Rüşdî Bey mülâkatını hazırlamıştı. bu mülâkatta Türkiye ile dostluk ve bitaraflık ve hakem muahedeleri akte edilmiş ve bunlar bilâhare

Cevabî muharrerata hangi daire ve şube ifadesile yazıldığıнын ve umumî ve hususî numaralarının derci mercudur.